

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ**  
**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ**  
**ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**  
**Кафедра українознавства**

**Галина Терешкевич**



# **БІОЕТИКА**

**Методичні вказівки для практичних занять навчальної**  
**для студентів I курсу заочної форми навчання**  
**підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти**  
**галузі знань 22 «Охорона здоров'я»**  
**спеціальності 226 «Фармація. Промислова фармація»**

**Львів – 2023**

Методичні вказівки для практичних занять навчальної дисципліни “Біоетика” розроблено магістром релігійних наук, к. н. з держ. упр., доцентом кафедри українознавства Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького **Галиною ТЕРЕШКЕВИЧ (с. Діогеною)**

Рецензенти:

**О. М. Христенко:** к. пед. н., доцент кафедри філософії та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, к. пед. н., доцент

**Н. В. Коляденко:** д. мед. н., завідувач кафедри загальномедичних дисциплін і психосоматики ПрАТ «МАУП», член Товариства православних лікарів України

**Розглянуто:** на засіданні кафедри українознавства ЛНМУ ім. Данила Галицького (протокол № 1 від 30 серпня 2022 р.)

**Затверджено:** Методичною комісією факультету іноземних студентів (протокол № 1 від 30 серпня 2022 р.), голова методичної комісії доктор філологічних наук Тетяна ЄЩЕНКО.

## ВСТУП

Метою вивчення навчальної дисципліни «Біоетика» є розкриття змісту, історичних коренів, засад та епістемології біоетики як науки, і на основі цього — висвітлення теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо зміни в оцінці стану здоров'я населення, пошани гідності людини як особистості та її розвитку в духовній, душевній і тілесній інтегральності, збереження людського життя від моменту запліднення до природної смерті, висвітлення проблем генної інженерії та біотехнологій з погляду біобезпеки.

«Методичні вказівки для практичних занять навчальної дисципліни «Біоетика» для студентів першого року навчання укладено згідно з навчальною програмою та на основі компетентнісного підходу у вищій медичній освіті.

Згідно з вимогами стандарту, «Методичні вказівки...» сприяють набуттю студентами таких компетентностей:

*інтегральної:*

- здатність розв'язувати складні життєві та професійні практичні проблеми, пов'язані з міжлюдськими відносинами, професійною комунікацією лікаря, моральним вибором та відповідальністю, що передбачає застосування основних положень біоетики й характеризується комплексністю та невизначеністю умов;

*загальних:*

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- здатність бути критичним і самокритичним;
- здатність генерувати нові ідеї (креативність);
- вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми;
- здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети;
- цінування та повага різноманітності та мультикультурності;
- здатність розробляти та управляти проектами;
- здатність усвідомлювати рівні можливості та відмінності, гендерні проблеми;

*спеціальних (фахових, предметних):*

- володіння навичками дефініції понять біоетики;
  - розуміння і вміння використовувати основні етичні поняття для концептуалізації конкретних проблемних ситуацій;
- вміння розуміти власну професійну самоактуалізацію у контексті біоетики
  - здатність екстраполювати загальнолюдські, універсальні та незмінні світоглядні цінності та об'єктивні моральні норми на практичні життєві ситуації та професійну діяльність;
- здатність структурно аналізувати передумови конфлікту;

- здатність створювати стратегії вирішення конфлікту, засновані на принципі спільного блага і конструювання нових можливостей.

### МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ІНТЕГРАЦІЯ:

Назва дисципліни	Знати	Вміти
<b>Попередні (забезпечуючі) дисципліни:</b>		
Анатомія	Анатомічні особливості репродуктивної системи жінок та чоловіків	
Патологічна фізіологія	Патофізіологію основних патологічних процесів репродуктивної системи людини	
Фармакологія	Фармакологічну дію контрацептивно-абортивних препаратів	
Філософія	Особливості світоглядних цінностей різних народів (ставлення до жінки, матері, дитини, сім'ї)	Аналізувати причини світоглядних протиріч різних суспільних груп
Політологія	Особливості законодавства різних країн щодо демографічної політики	
<b>Наступні дисципліни:</b>		
Дитячі хвороби	Причини народження дітей з різними фізичними чи психічними вадами	Аналізувати й інтерпретувати результати дослідження вроджених дитячих хвороб
Акушерство і гінекологія,	Особливості внутрішнього розвитку дитини, фізіологічні зміни в організмі матері із настанням вагітності, причини безпліддя, викиднів, мертвонароджених дітей	Визначати характерні особливості ембріона на різних стадіях внутрішнього розвитку
<b>Внутрішньо-предметна інтеграція:</b>		
Персоналістична концепція, цикл Біоетика	Основні засади біоетики (захист життя людини від моменту запліднення до природної смерті (Богом призначеного відходу)	Аналізувати дії медичного працівника з позицій біоетики Проводити просвітницьку роботу серед медперсоналу та громадян
Назва дисципліни	Знати	Вміти
<b>Попередні (забезпечуючі) дисципліни:</b>		
Анатомія	Анатомічні особливості репродуктивної системи жінок та чоловіків	
Патологічна фізіологія	Патофізіологію основних патологічних процесів репродуктивної системи людини	
Фармакологія	Фармакологічну дію контрацептивно-абортивних препаратів	

Філософія	Особливості світоглядних цінностей різних народів (ставлення до жінки, матері, дитини, сім'ї)	Аналізувати причини світоглядних протиріч різних суспільних груп
Політологія	Особливості законодавства різних країн щодо демографічної політики	
<b>Наступні дисципліни:</b>		
Дитячі хвороби	Причини народження дітей з різними фізичними чи психічними вадами	Аналізувати й інтерпретувати результати дослідження вроджених дитячих хвороб
Акушерство і гінекологія,	Особливості внутрішнього розвитку дитини, фізіологічні зміни в організмі матері із настанням вагітності, причини безпліддя, викиднів, мертвонароджених дітей	Визначати характерні особливості ембріона на різних стадіях внутрішнього розвитку
<b>Внутрішньо-предметна інтеграція:</b>		
Персоналістична концепція, цикл Біоетика	Основні засади біоетики (захист життя людини від моменту запліднення до природної смерті (Богом призначеного відходу)	Аналізувати дії медичного працівника з позицій біоетики Проводити просвітницьку роботу серед медперсоналу та громадян

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Біоетика» є:

*Здобути:*

-

інтегральне розуміння цінностей і засад біоетики як основи світогляду моральної,

відповідальної, гуманної людини;

- відповідальність за утвердження норм біоетики в практичному житті;

*Знати:*

- знання та розуміння основних понять, норм біоетики;

- знання про підходи до вирішення конфлікту в межах біоетики, гуманізму;

*Вміти:*

- визначати морально-етичні засади біоетики та біобезпеки, які ґрунтуються на істинних цінностях і об'єктивних моральних нормах;
- формулювати засади біоетики, що дають змогу оцінити дії на біомедичному полі, до яких належить морально-добра оцінка;
- розкривати сутність біоетики, яка розглядає людину як особистість, передусім з її духовними цінностями і потребами, слугує їй, є відкритою для нових наукових знань, ґрунтується на моральних засадах, зорієнтованих на пошану гідності людини як особистості та її розвитку в духовній, душевній та тілесній інтегральності, збереження її життя від моменту запліднення (злиття гамет) аж до природної смерті;
- простежувати історичні корені біоетики, її філософські засади та місце серед інших морально-етичних і правових дисциплін;
- аналізувати державні нормативні акти в галузі охорони здоров'я щодо їх відповідності засадам біоетики;
- досліджувати специфіку біоетичних проблем в українському суспільстві, стан і перспективи розвитку біоетики, вплив засад біоетики на ефективність діяльності органів і закладів охорони здоров'я в Україні при розв'язанні проблем алкоголізму, наркоманії, СНІДу, трансплантації органів та експериментування на людині в галузі охорони здоров'я;
- розробляти науково-обґрунтовані пропозиції щодо шляхів і засобів регулювання біомедичних втручань у людський організм на засадах біоетики, зокрема в сфері

демографії.

«Методичні вказівки...» містять:

- 1) тематичний план лекції;
- 2) план практичних занять;
- 3) тематичний план самостійної роботи;
- 4) методичні вказівки для опрацювання та засвоєння питань плану теми практичних занять, які тезово розкривають зміст і структуру кожного питання, зосереджують увагу студента на істотних проблемах моментах, мотивують до критичного аналізу та обговорення матеріалу в групі, заохочують обґрунтувати свою думку щодо різних філософських проблем, розтлумачити різні етичні ідеї та підходи, аргументувати свою згоду з різними етичними концепціями або навести контраргумент для їхнього спростування.
- 5) питання для самоконтролю;
- 6) форми і критерії контролю.
- 7) основну та рекомендовану літературу до кожного заняття.

### **ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «БІОЕТИКА»**

№	Назва теми	Кількість годин
1.	Теоретико-методологічні засади біоетики. Людське життя як неповторна цінність Проблеми абортів. Вирішення проблеми постабортного синдрому в контексті біоетики. Евтаназія з погляду біоетики її протидія — паліативне лікування.	2
	Усього	<b>2</b>

### **ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «БІОЕТИКА»**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Історичні корені біоетики. Епістемологія та етико-культурні корені біоетики. Філософські основи біоетики. Право на життя від моменту запліднення. Біоетична концепція демографії. Проблеми абортів.	2
2	Контрацепція та її альтернатива – природні методи розпізнавання днів плідності. Біоетична концепція охорони життя людини. Проблеми допоміжних репродуктивних технологій та їх альтернатива – НаПроТехнології. Біоетична неприпустимість продукування та використання живих людських ембріонів для отримання стовбурових клітин. Шлях до можливості клонування людини – знецінення гідності людського розмноження та ембріону. Основи біобезпеки. Інформована згода та експериментування на людині. Маніпуляції з психічним здоров'ям людини.	

3	Біоетика і трансплантація органів. Ксенотрансплантація з точки зору біоетики. Проблема евтаназії в контексті біоетики. Альтернатива евтаназії – паліативне лікування	
4	Стан і перспективи розвитку біоетики в Україні. Вплив біоетики на ефективність діяльності органів та установ системи охорони здоров'я України. Біоетичний аспект боротьби з алкоголізмом. Тютюнозалежність як проблема біоетики. Проблема профілактики наркоманії та реабілітації і ресоціалізації наркозалежних. Профілактика СНІДу та лікування хворих на СНІД в контексті біоетики. Біоетика і соціальні проблеми.	
	Усього	2

## ВИДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (СРС) ТА ЇЇ КОНТРОЛЬ

№ з.п.	ТЕМА	Кількість годин	Вид контролю
1	Підготовка до практичних занять — теоретична підготовка та опрацювання практичних навичок	2	Поточний контроль на практичних заняттях
2	Самостійне опрацювання тем, які не входять до плану аудиторних занять		
2.1	Біоетична концепція демографії	2	Тези
2.2	Біоетика та біобезпека	2	Тези
3	Індивідуальна СРС: доповіді студентів на секції біоетики щорічних студентських наукових конференцій	5	Тези
	<b>Разом</b>	<b>11</b>	

### СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №1 (2 год.)

#### ТЕМА

#### **Історичні корені біоетики. Епістемологія та етико-культурні корені біоетики. Філософські основи біоетики. Право на життя від моменту запліднення. Біоетична концепція демографії. Проблеми абортів**

1. Чинники виникнення біоетики. Визначення біоетики. Метод дослідження у біоетиці. Закон моральний і закон цивільний. Течії (види) біоетики. Сутність персоналістичної біоетики. Епохи становлення медичної етики (домодерна, модерна, постмодерна). Біоетика і медичний патерналізм. Сфери та наріжні біоетики. Спорідненість біоетики з деонтологією в медицині. Біоетика у процесі становлення національної системи охорони здоров'я в Україні. Засади біоетики у реалізації покликання лікаря.

2. Міждисциплінарність біоетики. Біомедичний, психологічний, соціологічний та юридичний аспекти з точки зору епістемологічного статусу біоетики. Основні моделі біоетики. Філософське обґрунтування етичного судження в біоетиці. Принципи і засади персоналістичної біоетики. Співпраця (співучасть) в злочині. Персоналістична етика лікарської чесноти Е. Пеллегріно і Д. Томаза. Принципіалізм (північно-американська модель біоетики) Т. Біачемпа і Дж. Чілдреса. Засади біоетики принципіалізму. Контрактуалізм Дж. Енгелгардта. Нова модель П. Сінгера.

3. Креаціонізм і персоналізм як теоретичне підґрунтя біоетики. Недосконалість матеріалістичного розуміння людини. Відображення сутності біоетики у вченні Томи



Аквінського та в неотомізмі. Релігійний екзистенціалізм. Феноменологічна концепція тілесності. Філософська антропологія про сутність людини.

4. Життя як цінність. Біоетика про статус людського ембріона. Людина в контексті Біблії та вчення Церкви. Стаття людини. Стаття і гендер. Ранні етапи розвитку людини. Право людини на життя від моменту запліднення: а) аборт — порушення основного права людини на життя; б) права людини і новітні репродуктивні технології. Їх оцінка в контексті біоетики; в) право на життя в контексті прав людини. Гідність і недоторканість людського життя від моменту запліднення до природної смерті.

5. Лібералізація абортів як наслідок абортивної культури і морального занепаду суспільства та причина демографічної кризи. Класифікація абортів та їх оцінка з погляду біоетики. Критерій етичної дозволеності пренатального обстеження. Хірургічні методи абортів. Фармакологічні методи (медикаментозний аборт). Вирішення проблеми постабортного синдрому в контексті біоетики.

### Методичні вказівки

1. *Історичні корені біоетики*, що сприяли формуванню цієї галузі науки: екологічна катастрофа (Р. Поттер), надмірний вплив біомедичних технологій на людське життя (Е. Згречча), обмежений підхід до хворого (А. Геллегерс), криза взаємин лікар–пацієнт (С. Спінзанті).

*Визначення біоетики*. На сьогодні існує кілька визначень цієї галузі науки. На думку Р. Поттера, біоетика — це наука виживання. На думку Поттера, виживання людства можливе лише при скороченні населення. Звісно, біоетика, базована на такій ідеї, є руйнівною для ненароджених дітей, літніх та немічних людей і т.д.

Е. Згречча тлумачить її як місток між біомедичними науками й науками про людину. А. Геллегерс вважає біоетику маєвтикою, тобто наукою, що здатна тлумачити цінності в діалозі медицини, філософії й етики. Саме він дав вагомий поштовх розвитку біоетики як академічної дисципліни, а на цій основі С. Спінзанті стверджував, що біоетика має запобігати кризовим явищам у взаєминах лікар–пацієнт через апеляцію до суспільної думки, відновлюючи при цьому засаду автономії пацієнта.

Куратор енциклопедії з Біоетики, виданої у 1978 р., Уоррен Томас Райх інтерпритує її так: “Біоетика — це систематичне вивчення поведінки людей у галузі наук про життя та охорону здоров’я, наскільки ця поведінка досліджується у світлі моральних цінностей та принципів”. У 1995р. це визначення було уточнене і поправлене Райхом у II виданні енциклопедії з біоетики: “Біоетика — це систематичне вивчення моральних вимірів, включаючи моральне бачення, рішення, поведінку та політику — наук про життя та охорону здоров’я, застосовуючи різноманітні етичні методології у міждисциплінарній перспективі”. Недоліком визначення Райха було те, що незрозуміло, яку етику ставити в основу біоетики.

В. Райх вважає, що біоетика — це наука про людську поведінку щодо життя й здоров’я у світлі моральних засад і цінностей. Е. Згречча твердить, що, зважаючи на розвиток технологій, біоетика займається етичними проблемами, пов’язаними з розвитком біології й медицини, екології. Е. Пеллегріно й Д. Томазма звертають головну увагу на взаємини лікар–пацієнт, тому визначають біоетику як медичну етику, що оберігає традиції Гіппократа, відкидаючи медичний патерналізм. С. Спінзанті наголошує на автономії пацієнта не лише в контексті цих взаємин, але також на рівні суспільної думки. У працях зарубіжних учених біоетика поділяється на: загальну, спеціальну та клінічну, кожна з яких має свою конкретну галузь застосування.

*Види біоетики*. У сфері дискусій про біоетику розрізняють: біоетику навколишнього середовища (екоцентричну), яка вбачає об’єкт свого дослідження не в людині, а передусім в екосистемі, що має катастрофічне забарвлення, яке загрожує людству, і тому привертає увагу до охорони довкілля, оскільки здоров’я людини є частиною здоров’я усієї біосфери (Р. Поттер); біоцентричну біоетику, яка бачить людину центром своєї уваги, але розглядає її онтологічно та аксологічно рівною з усіма іншими живими істотами (П. Сінчер); антропоцентричну біоетику, яка ставить особистість людини центром етичного зацікавлення, займається проблемами, що стосуються життя людини, та опосередковано — проблемами навколишнього середовища, і яка заснована на онтологічно обґрунтованому персоналізмі (Е. Згречча).

*Сутність персоналістичної біоетики.* Вона є онтологічно обґрунтована, наголошує на найвищій цінності людської особистості, яку розуміє як цілісне поєднання духа, душі і тіла.

*Етапи становлення медичної етики:* домодерна (класична, гіпократівської традиції), модерна та постмодерна епохи.

*Основні напрямки розвитку біоетики:* етика професій охорони здоров'я (лікарі, медсестри, техніки та адміністратори структур системи охорони здоров'я); етика біомедичного пошуку з терапевтичною та нетерапевтичною метою; етика охорони здоров'я у соціальних сферах (проблема медицини праці; етика зайнятості; етика спорту; етика, яка стосується демографічного розвитку); етика довкілля в екологічній сфері.

У працях зарубіжних учених біоетика поділяється на: загальну, спеціальну та клінічну біоетику, кожна з яких має свою конкретну галузь застосування.

В Україні біоетика зараз набуває статусу прикладної науки.

2. Щодо епістемології біоетики на відміну від інших наук, які займаються поясненням феноменів і для яких важливе збільшення набутих знань, наголошує на моральних засадах цих знань; її об'єктом є насамперед моральне судження, тому вона кидає виклик науці й етиці, спонукує їх замислитися над своєю епістемологічною структурою, пропонуючи певне етичне обмеження наукового знання у напрямку наближення до істини. Це уможливило взаємодію біоетики з іншими науками. Біоетика є передусім системою моральних вимірів дій людини щодо іншої особистості, себе самої та суспільства. Вона є міждисциплінарна, оскільки як система ґрунтується на засадах етики, біології, медицини, психології, екології, релігії, філософії, права, соціології та інших галузей знання. Водночас її мета і засоби потребують морально-правового обґрунтування. Антропологічна структура біоетики є відкритою до трансцендентності.

Дослідники біоетичних проблем (Е. Згречча, Л. Меліна, С. Спінзанті) опрацювали такі *етико-культурні моделі біоетики*, як ліберально-радикальна – у цій моделі свобода як цінність поставлена на перше місце, прагматично-утилітаристська – у цій моделі свобода як цінність поставлена на перше місце, соціобіологічна – для цієї моделі характерне зміщення етичних цінностей. Тут не існує етики, пов'язаної з поняттям людської особи (а це поняття є цінністю, що існує поза простором і часом), етика розглядається звужено: як етнос — звичаї і як наслідок — схильна до змін, й персоналістична.

З усіх наявних у науці концепцій, які впливають із сучасної ситуації в світі, найбільш відповідною і перспективною є персоналістична модель біоетики, яка обґрунтувала той факт, що людська особа, наділена гідністю, починає існувати з моменту запліднення і відтоді заслуговує пошани. Вона наголошує на найвищій цінності людської особистості, яку розуміє як цілісне поєднання духа, душі і тіла та недоторканості людського життя з моменту запліднення до Богом призначеного відходу (природної смерті). Характеризується відкритістю до трансцендентності і є онтологічно обґрунтованою. Це означає, що слід дивитись на етику через призму особистості людини і її фундаментальної цінності. Згідно з персоналістичною моделлю центральним об'єктом біоетики завжди є людина, цінність якої є одночасно критерієм, мірою та оцінкою біоетичних проблем.

До персоналістичної біоетики належить персоналістична етика лікарської чесноти, в якій більша увага звертається на моральність вчинків людини, а не тільки на теоретичне обґрунтування етичних і деонтологічних норм для розв'язання конкретних проблем в медицині.

Е. Згречча, надаючи особистості людини найвищого значення, сформулював *чотири найважливіші етичні засади*, які стали головними напрямками біоетики: засаду охорони фізичного життя (яке є фундаментальною цінністю людини); засаду цілісності, або терапевтичну засаду (частина організму жертвується задля добра цілого організму); засаду свободи–відповідальності (свобода немає жодного сенсу без правди і відповідальності); засаду соціальності–субсидіарності (допомагати більше там, де більша потреба).

Персоналізмові дещо суперечить сформульований у 80-х роках ХХ ст. у США *принципіалізм*, який будує свою біоетичну теорію на засадах пошани до автономії особи, не

приносити шкоди пацієнтові, чинити тільки добро, справедливості щодо конкретної особи, і базується на моральному релятивізмі. Автори цієї концепції наголошують на оцінюванні наслідків надання допомоги пацієнтові без апеляції до етичних засад. Принципіалісти розрізняють загальну моральність (всі загальноприйняті у суспільстві моральні норми) та етичну теорію (спекулятивний аспект). Для полегшення етичних міркувань вони подають цей поділ, який, проте, є двозначним. Адже норми, прийняті в суспільстві, можуть заперечувати загальні норми природного права. Яскравим прикладом є легалізація в багатьох країнах абортів, який, з точки зору природного права чи Божого закону, є вбивством.

Контрактualізм. Згідно з баченнями Дж. Енгелгардта, як у суспільстві, так і в біоетичній ділянці панує плюралізм, тому важко знайти спільні знаменники. Щоб спокійно жити та в злагоді, не конфліктуючи між собою, потрібно відмовитися від частки своїх поглядів на користь загального добра. Моральні цінності людина може сповідувати тільки у приватній площині або у спільноті, що поділяє її погляди (католики, протестанти, мусульмани тощо). А в суспільному вимірі атмосфера повинна бути іншою. Держава, щоб запевнити спокій і порядок, має встановити для всіх певний “моральний мінімум”, який допоможе людям жити в мирі. У суспільному житті люди укладають між собою немовби неписаний договір дотримання мінімальних етичних засад, в той час, як у приватному житті їхній особистий погляд може не співпадати із суспільним. Наприклад, громадяни повинні пристосуватися до закону, прийнятого державою, щодо дозволеності абортів. Приватно людина може бути абсолютним противником абортів, але вона повинна зректися частки своїх поглядів на користь загального добра. Дж. Енгелгардт зауважує, що він, як християнин, вважає аборт злочином, але як громадянин своєї держави, вважає аборт моральним. Критика цієї моделі є очевидною. Приватно вважати річ неморальною, а публічно визнавати протилежне — це роздвоєння сумління, яке виглядає парадоксально.

«Нова мораль» П. Сінгера. Згідно з його баченням, який належить до категорії утилітаристів і є піонером “нової моралі”, яка сьогодні майже всюди проповідується, поняття особи, дуже сильно відрізняється від традиційного поняття. На думку автора, теорія еволюції Ч. Дарвіна показала, що ідея вищості людини над іншими істотами більше не має сенсу. П. Сінгер зазначає, що згідно з вченням Ч. Дарвіна, людина є такою самою істотою як тварина і має спільне походження. Відмінність, яка існує між людиною і тваринами, стосується ступеня розвитку, а не роду. Саме з цієї причини потрібно переосмислити всю стару мораль і створити нову. Як бачимо, цей автор робить революційні заяви і його теорію можна критикувати дуже серйозно, хоча вона й набрала популярності серед певних біоетичних кіл. Найбільш проблематичними аспектами цієї теорії є нестача здорової антропології та прийняття правдивості теорії еволюції як догми. Етика П. Сінгера — це, головним чином, пошук приємності й уникання терпіння. В його моделі немає трансцендентних цінностей, а гідність людини прирівнюється до гідності тварини.

3. Теоретичними засадами біоетики є *філософська антропологія, феноменологія* і особливо *філософія персоналізму*, яка наголошує на цінності людини як духовної істоти, особистості, яка є унікальним створінням та має власну гідність і цінність. Окрім цих філософських напрямів відображають сутність біоетики *вчення Томи Аквінського й неотомізм*, які вважають особистістю також людину, що нездатна реалізувати свої розумові здібності. Подібної думки дотримуються представники *релігійного екзистенціалізму* (Г. Марсель, К. Ясперс, М. Гайдеггер), стверджуючи, що тіло є феноменом “Я” людини, співзасадою і знаком індивідуальної відмінності. *Персоналізм* є визначальною теоретико-методологічною основою біоетики, що співзвучна з християнським вченням про людину, ґрунтується на відповідальності людини за всі живі істоти у світі і за весь світ загалом.

4. Моральні критерії біомедичного втручання у людське життя знаходяться в людині як особистості. *Життя* — найцінніший Божий дар людини, яке пов’язане з інтеграційними функціями організму. Фізичне людське життя є трансцендентним шляхом, який веде за межі теперішнього земного буття. Обов’язок людини — зважати не лише на підтримку земного життя, а й на остаточну мету — єднання з Богом у вічності.

Приналежність людини до *чоловічої чи жіночої статі* визначається з моменту запліднення. Стать (хромосомна чи генетична, гонадна, анатомічна або генітальна) стосується усієї людської особи. “І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку

створив їх” (Бг. 1, 27). Людська статевість передбачає взаємодоповнюваність, взаємодарування в любові та відкритість на прокреацію у шлюбі. Тонка і водночас складна організація взаємодії гіпоталамо-гіпофізарної системи із діяльністю статевих залоз жінки, а також пов’язаними із цим змінами ендометрію матки може бути легко порушена впливом багатьох факторів: особливо використанням засобів контрацепції, зроблених раніше абортів. Альтернативою у даному випадку є закон дотримання чистоти, мудро створений Богом, щоб уникнути руйнування досконало відлагоджених механізмів материнства.

*Стать і гендер* — поняття не однакові. Гендерна політика — явище морально деструктивне. За результатами моніторингів Україна, Росія та Білорусія відносяться до країн, де розуміння статевої ще не захитане, однак необхідно через просвітницьку діяльність формувати пошану до людської статевої.

При злитті чоловічої та жіночої статевих клітин, тобто, *заплідненні*, утворюється одноклітинний зародок — *зигота*. З цього моменту розпочинається так званий пренатальний онтогенез або розвиток організму до народження. Пренатальний онтогенез у людини в нормі продовжується близько 280 діб (40 тижнів). У пренатальному онтогенезі розрізняють: 1) *початковий період*, який охоплює 1–7 добу розвитку. У цьому періоді в результаті дроблення із зиготи утворюється багатоклітинний організм — *бластоциста*. 2) *зародковий (або ембріональний) період* триває з другого до восьмого тижня розвитку, під час якого проходить *гастрюляція* з утворенням трьох зародкових листків: екто-, мезо- та ендодерми. У складі зародка з’являються зачатки тканин, органів і систем. 3) *плодовий період* триває з третього до дев’ятого місяця і завершується народженням дитини. У цьому періоді здійснюються процеси подальшого структурного і функціонального становлення тканин та органів плода. Онтогенезові передують *прогенез* — процес утворення чоловічих та жіночих статевих клітин — гамет: сперматозоїдів та яйцеклітини.

Біоетика привертає увагу, зокрема, до біологічного й антропологічного статусу ембріона людини, який від моменту запліднення має всі характеристики людської особистості: керовану особистим геномом свою власну проект–програму життя і людську гідність, що заслуговує пошани. Живий людський ембріон від моменту запліднення є людським суб’єктом з добре визначеною ідентичністю, який починає від цього моменту свій власний, безперервний, постійний і координований розвиток; має право на власне життя, і кожне втручання, яке не було б на користь ембріона, розглядається як дія, що порушує таке право. Тому потрібна чітко аргументована законодавча база стосовно: контрацепції як зброї у боротьбі проти життя та людини як особистості; стерилізації, що завдає шкоди фізичній цілісності людської особи та протирічить її свободі і праву дотримуватись прокреативного виміру єднальної любові; абортів як убивства дитини. Критерієм біоетичної дозволеності репродуктивних технологій людини є подружній акт з єднальною і розмножувальною функціями разом; запліднення в живому організмі і допоміжна функція технологій. Спроби вплинути на хромосомну і генетичну спадковість людини за допомогою генетичних маніпуляцій, які не є терапевтичними, а націлені на продукування людських істот, відібраних щодо статі чи інших наперед визначених якостей, суперечать особистій гідності людини, її цілісності та ідентичності, тому жодним чином не можуть бути виправдані можливими корисними наслідками для майбутнього людства.

- б. Аборт — порушення основного права людини на життя. Внаслідок недостатньої уваги до проблеми абортів в Україні склалася критична демографічна ситуація, яка загрожує своїми наслідками майбутньому держави, адже рівень народжуваності не забезпечує природного відтворення населення.

Завданням суспільства і держави є турбота про кожне людське життя: у школах — виховання відповідальності та пошани життя від моменту запліднення до природної смерті; у суспільно-політичному житті — заміна несправедливих проабортних законів новими, що визнають гідність людини; заборона заходів, що руйнують материнство і дитинство. На сьогодні виникла необхідність переглянути основні нормативно-правові документи щодо

проблеми абортів і скласти нові, з врахуванням положень персоналістичної біоетики, та внести відповідні доповнення до основ законодавства.

Вирішити проблему руйнівного постабортного синдрому можна через покаяння, яке очистить совість і поверне людині самоповагу.

Критерії етичної дозволеності пренатальної діагностики: збереження життя та цілісності ембріона і матері, недопущення невиправданого ризику. З позиції біоетики недопустимі експерименти на людських ембріонах, за винятком терапевтичного експерименту, а також етично неприпустимі продукування та використання живих людських ембріонів для отримання стовбурових клітин.

### Запитання для самоконтролю

1. Чинники виникнення біоетики.
2. Основоположник біоетики — Р. Поттер.
3. Визначення біоетики як науки.
4. Суть поняття “екоцентрична біоетика”.
5. Суть поняття “біоцентрична біоетика”.
6. Суть поняття “антропоцентрична біоетика”.
7. Етапи становлення біоетики.
8. Взаємини “лікар–пацієнт” з позицій біоетики.
9. Напрями біоетики.
10. Мета впровадження засад біоетики у практику.
11. Приклади реалізації змісту покликання лікаря як заповіт та ідеал до наслідування.
12. Причина міждисциплінарності біоетики.
13. Основні дисципліни, які поєднує біоетика.
14. Біомедичні аспекти біоетики.
15. Основні психологічні аспекти біоетики.
16. Соціологічні аспекти біоетики.
17. Правові аспекти біоетики.
18. Основні моделі біоетики.
19. Сутність ліберально-радикальної моделі.
20. Негативні сторони прагматично-утилітаристської моделі.
21. Особливості соціобіологічної моделі (соціоісторична і науково-технічна течії).
22. Основи філософського обґрунтування етико-культурних моделей.
23. Цінності персоналістичної моделі.
24. Філософські основи етичного судження в біоетиці.
25. Головні засади персоналістичної біоетики.
26. Засади персоналістичної етики лікарської чесноти в Е. Пеллегріно і Д. Томазма.
27. Принципіалізм (північно-американська модель біоетики) Т. Біачемпа і Дж. Чілдреса.
28. Засади біоетики принципіалізму.
29. Суть біоетики контрактуалізму Дж. Енгелгардта.
30. “Нові заповіді” П. Сінгера.
31. Сутність персоналістичного трактування людини.
32. Недоліки матеріалістичної філософії щодо розуміння сутності людини.
33. Основні матеріалістичні течії у філософії, особливості розуміння ними людини.
34. Відмінність між феноменологічним та онтологічним трактуванням тіла.
35. Сутність дуалістичної концепції тілесності.
36. Поняття цілісності людини у трактуванні Томи Аквінського.
37. Основні особливості розуміння людини представниками філософської антропології.
38. Переваги персоналістичного трактування людини з позиції біоетики.
39. Засади біоетики, які забезпечують гідність людського ембріона.
40. Обґрунтування статусу людського ембріона як особистості.
41. Біблія про статус людини, її остаточну й найвищу мету та фізичне життя як трансцендентний шлях, який веде за межі теперішнього земного життя.
42. Суть циклічності функціонування жіночої статевої системи.
43. Особливості гуморальних механізмів регуляції статевих функцій.
44. Суть гендерної ідеології як загрози інституту сім'ї.

45. *Суть моральної неприпустимості штучного абортів.*
46. *Аборт з огляду на демографічну ситуацію.*
47. *Можливість заборони абортів та її наслідки.*
48. *Допоміжні репродуктивні технології і права людини.*
49. *Засади біоетики, які захищають права матері.*
50. *Засади біоетики, які обстоюють права дитини.*
51. *Загроза суспільству від легалізації абортів.*
52. *Визначення штучного абортів.*
53. *Етична оцінка різновидів абортів (мимовільний аборт, аборт при ектопічній вагітності, “терапевтичний” аборт, опосередкований аборт, селективний аборт, аборт після згвалтування чи інцесту, суспільний аборт).*
54. *Негативні сторони соціального абортів.*
55. *Критерій етичної дозволеності пренатального обстеження.*
56. *8. Методи абортів (хірургічні та фармакологічні).*
57. *9. Постабортний синдром: визначення, корені, симптоми, розв’язання проблеми ПАСу в контексті біоетики.*
58. *10. Чи порадили б Ви зробити аборт в наступних ситуаціях?*
  1. *Чоловік з дружиною дуже бідні. У них вже 14 дітей. А зараз дружина виявила, що вагітна п’ятнадцятою дитиною. Беручи до уваги їхню бідність і надмірний ріст населення у світі, ви б порадили їй зробити аборт?*
  2. *Батько хворий сифілісом, у матері — туберкульоз. У них четверо дітей. Перша — сліпа, друга померла, третя — глуха, у четвертої — туберкульоз. Вона виявила, що знову вагітна. Враховуючи цю складну ситуацію, ви б порадили зробити аборт?*
  3. *Білий чоловік згвалтував тринадцятирічну чорношкіру дівчину. Вона завагітніла. Якщо б ви були її батьками, ви б порадили їй зробити аборт?*
  4. *Дівчина-підліток вагітна. Вона незаміжня. Її наречений не є батьком дитини і дуже стурбований. Ви б порадили їй зробити аборт?*

Якщо ви відповіли “так”, то...

У першому випадку ви вбили б Джона Веслі, відомого євангеліста XIX століття.

У другому випадку ви вбили б славетного німецького композитора Людвіга ван Бетховена.

У третьому випадку ви вбили б Етель Уотерс, знамениту американську євангельську джазову співачку і актрису.

І якщо ви відповіли б “так” у четвертому випадку, ви оголосили б вбивство Ісусу Христу.

## Література

### Основна

1. *Терешкевич Г. Т. Основи біоетики та біобезпеки: підручник. Тернопіль: ТДМУ, 2018. 400 с.*
2. *Блехшмідт Е. Збереження індивідуальності. Людина — особа від самого початку. Дані ембріології людини / Е. Блехшмідт; пер. з нім. С. Матіяш; наук. ред. П. Гусак, З. Городенчук, О. Кука — Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2018. — 120 с.*
3. *Плідність — дар і завдання: навчальний посібник з методу розпізнавання плідності / упорядник О. Кука. — Львів: Колесо, 2017. — 348 с.*
4. *Луцик О. Д. Гістологія людини: підручник / О. Д. Луцик, А. Й. Іванова, К. С. Кабак, Ю. Б. Чайковський. — [4-е вид.]. — К.: Книга Плюс, 2010. — 584 с.*
5. *Хартія працівників охорони здоров’я / Папська Рада до справ душпастирства в охороні здоров’я. — Львів: Медицина і право, 2020. — 111 с.*

### Додаткова

1. *Соціально-філософські та етичні проблеми медицини: навч. посіб. / за заг. ред. А. П. Алексеєнко, В. М. Лісового. — Х.: Колегіум, 2020. — 340 с.*
2. *Судо Ж. Аборт / Ж. Судо // Семья и биоэтика: матер. междун. симпозиума, 20–23 мая 1998 года. — Спб: Изд-во Март. — 1998. — С. 79–92.*
3. *Британська енциклопедія: У 30 т. — 1997. — Т. 1. — 456 с.*
4. *Данилюк Р. Збережемо здоров’я молоді України / Р. Данилюк // Благовіст. — 1999. — № 40. — С. 5–6.*
1. *Данн Х. Християнський брак глазами врача / Х. Данн. — К., 1997. — 176 с.*
2. *Іван Павло II. Сімейне співжиття. Апостольське післясинодальне повчання про*

- завдання християнської родини в сучасному світі, 22 листопада 1981 р. / Іван Павло II. — Ватикан, 1981. — 120 с.
3. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. Е. М. Лібанової. — К.: Український центр соціальних реформ, 2006. — 138 с.
  4. Маркевич А. Життя людини — найбільша таємниця Творця / А. Маркевич // Колегія. — 1995. — № 6. — 120 с.
  5. Ней Ф. Шлях центуріона / Ф. Ней, М. Петерс; пер. з англ. З. Городенчук. — Львів: Свічадо, 2001. — 112 с.
  6. Промова під час надзвичайної консисторії (13 червня 1994 р.) // Римський оглядач, 13-14 червня 1994. — С. 5.
  7. Федак Л. Права Церкви, права держави / Л. Федак // Стосунки між Церквою і державою: протистояння, “стіна розмежування” чи співпраця?: матер. студент. наук.-практ. конф. — Львів, 1998. — С. 18–24.
  8. Фіялковський В. Дар народжува / В. Фіялковський. — Львів: Свічадо, 1999. — 216 с.

## ТЕМА 2

**Контрацепція та її альтернатива – природні методи розпізнавання днів плідності. Біоетична концепція охорони життя людини. Проблеми допоміжних репродуктивних технологій та їх альтернатива – НаПроТехнології. Біоетична неприпустимість продукування та використання живих людських ембріонів для отримання стовбурових клітин. Шлях до можливості клонування людини – знецінення гідності людського розмноження та ембріону. Основи біобезпеки. Інформована згода та експериментування на людині Маніпуляції з психічним здоров'ям людини.**

1. Невідповідність методів контрацепції природі людської особи та її гідності. Класифікація засобів контрацепції та їх оцінка з погляду біоетики. Біоетична оцінка безпосередньої та опосередкованої стерилізації. Природні методи розпізнавання днів плідності. Біоетичні основи утримання від дошлюбних і позашлюбних статевих стосунків

2. Біоетичні проблеми репродуктивних технологій. Допоміжні репродуктивні технології як загроза людському життю та гідності людини. Нормативно-правові акти України щодо репродуктивних технологій. Критерій етичної дозволеності допоміжних прокреативних технологій. Альтернатива допоміжних репродуктивних технологій — НаПроТехнології.

3. Гідність людської істоти як особистості від моменту запліднення. Неприпустимість фетальної терапії з позиції біоетики.

4. Клонування. Методи клонування. Штучне розмноження без гамет. Аргументи біоетики проти можливості клонування людини.

5. Основи біобезпеки. Життя клітин у людському організмі. Проблеми біомедичних маніпуляцій та генної інженерії в контексті гідності людини, її цілісності та ідентичності. Небезпека застосування новітніх біотехнологій в контексті біоетики. Проблеми біомедичних маніпуляцій та генної інженерії в контексті біобезпеки. Критерії етичної дозволеності. Нормативно-правові акти щодо поводження з ГМО та застосування технологій генної інженерії в контексті біобезпеки. Поводження з ГМО в контексті забезпечення біологічної та генетичної безпеки. Небезпечність застосування генетично модифікованих організмів для людини і довкілля. Небезпечне харчування.

6. Проблеми впровадження нанотехнологій та наслідки їх застосування для людини та навколишнього середовища. Проблеми нанобезпеки в контексті біоетики. Людина і довкілля.

7. Інформована згода та експериментування на людині. Маніпуляції з психічним здоров'ям людини. Етичні вимоги до проведення експериментів на людині. Класифікація досліджень. Основні нормативно-правові акти стосовно експериментальних досліджень. Етичні комітети, їх рівні, функції та характеристики. Інформована згода як головна засада медичного експерименту. Нагляд за досліджуваними ліками як попередження можливих негативних їх наслідків використання. Виробництво ліків-сиріт фармацевтичними фірмами в контексті державного фінансового стимулювання. Підстави використання плацебо в контексті експериментування. Умови етичної дозволеності. Проблема експериментування на людських зародках і ембріонах в контексті визнання гідності людської особистості у пренатальній фазі розвитку.

Маніпуляції з психічним здоров'ям людини.

### Методичні вказівки

1. Контрацепція є свідомою та цілеспрямованою діяльністю з позбавленням статевого акту властивої йому дітонароджувальної функції.

*Негативні наслідки контрацепції:* абортівна дія, спричинення викиднів та вторинної неплідності, небезпека для здоров'я жінок, неефективність, розрив між взаємною любов'ю подружжя і даром передавання життя; руйнування взаємоповаги і любові між чоловіком та жінкою; формування негативного ставлення до дітей; підривання фізичного та психічного здоров'я подружжя; поява егоїзму, подружньої зневіри, розлучення, поширення захворювань, що передаються статевим шляхом, зокрема СНІДу; демографічні проблеми.

*Преваги природних методів розпізнавання днів плідності:* відповідність етичним нормам; збереження здоров'я батьків та дітей; спонтанність та естетика подружньої любові; зміцнення подружнього зв'язку; атмосфера взаєморозуміння та поваги в сім'ї; розвиток позитивного ставлення до дітей; рівномірний розподіл між чоловіком і жінкою турботи про планування сім'ї; моральна, психологічна та біологічна підготовленість до народження дитини; екологічність та ефективність.

Природні методи розпізнавання днів плідності – визначення часу настання овуляції за трьома показниками: температурою, слизом та положенням шийки матки (симтотермальний метод), спостереження за виділенням цервікального слизу (метод Білінгса, або овуляційний).

“Утікайте від розпусти!” (I Кор. 6,18-20)

2. Критерій етичної дозволеності допоміжних прокреативних технологій людини: подружній акт із єднальною і розмножувальною функціями разом; запліднення в живому організмі; допоміжна функція техніки.

3. Експериментування з ембріонами, відбирання стовбурових клітин для трансплантації, що непоправно шкодить людському ембріону, перериваючи його розвиток, є дією морально неприпустимою.

4. Клонування людини неприпустиме, бо призвело б до знецінення гідності людського розмноження та ембріона людини як особистості.

5. *Життя кожної людини* починається з однієї єдиної клітини, назва якій — зигота. Її життя (що триває близько 30 год), як і життя усіх клітин людського організму координується на генетичному рівні, шляхом послідовної експресії різних генів. Уся генетична інформація записана на подвійній спіралі ДНК. Життя клітини від поділу до смерті або наступного поділу називається клітинним циклом. Клітинний цикл складається з інтерфази і мітозу. Інтерфаза включає три періоди: G<sub>1</sub>, S, G<sub>2</sub>.

Певні спроби вплинути на хромосомну і генетичну спадковість, які не є терапевтичними, а націлені на продукування людських істот, відібраних щодо статі та інших наперед визначених якостей - такі маніпуляції суперечать гідності людини, її цілісності та ідентичності. Тому вони жодним чином не можуть бути виправдані можливими корисними наслідками для майбутнього людства.

У суспільстві ведуться гарячі дискусії з приводу потенційного ризику для здоров'я людини і довкілля широкого використання генетично-модифікованих організмів (ГМО).

Основним принципом “Картахенського протоколу з біобезпеки” до Конвенції з біорозмаїтості, прийнятого в 2000 р. у Монреалі, є принцип застереження: держава, не порушуючи вимог ВТО, може відмовитися від ввезення на її територію ГМО, якщо вважає, що такі організми спричинять небезпеку.

Вибір правильного *харчування* є одним із важливих складових здоров'я. Нефармакологічне лікування (зміна способу життя та харчування) не дає побічних ефектів, є дешевшим та ефективним компонентом терапії: покращує стан серцево-судинної системи, контролює рівень цукру, зменшує ризик виникнення онкології та збільшує тривалість життя. Знаючи ці принципи, можна вплинути на ризик виникнення серцево-судинних захворювань, ожиріння та онкологічних проблем.

6. Застосування *нанотехнологій* створює ризики для довкілля і здоров'я людини, оскільки на тепер практично відсутні об'єктивні наукові дані про ймовірні негативні впливи нанотехнологій, шляхи міграції та поведінку наночасточок тощо, а також методики оцінювання повного життєвого циклу наноматеріалів. Не розроблені механізми суспільного контролю над



сферами використання та наслідками запровадження нанотехнологій.

Сьогодні в світі та в Україні активно формуються ринки *нанотоварів та нанопослуг*, тому важливим аспектом є надання максимально повної та адекватної інформації, оскільки обізнаність населення є вкрай недостатньою. Пріоритетними є такі питання нанобезпеки як вивчення токсичності наночастинок та нових матеріалів; моніторинг професійних впливів; аналіз потенційних ризиків для здоров'я людей, оточуючого середовища та професійних ризиків; державне законодавство щодо нанотехнологій; зменшення негативних впливів та розповсюдження інформації щодо потенційних ризиків; синхронізація вітчизняної нааноіндустрії з міжнародною науковою та технологічною спільнотою. Експериментальні дослідження мають бути об'єктивними та незаангажованими.

Живий організм можна розглядати як величезну хімічну лабораторію в мініатюрі, де здійснюються численні і дуже складні процеси, незмінно направлені до однієї мети — збереження індивіда. Відмінність між трьома *сферами життя* — вегетативним, сенситивним і розумним життям, з філософської точки зору, спирається на два критерії: автономію живого і переваги живої природи над неживим світом. Екологічна криза спричинена, насамперед, невідповідною техногенною і споживацькою діяльністю людського суспільства, яка ґрунтується на викривленому усвідомленні людини свого місця та завдань у навколишньому середовищі. Людина – це найцінніше Боже створіння, що несе в ідеалі завдання Господа облагороджувати планету.

Демографічна ситуація в Україні вимагає перегляду державної політики щодо проблем цінності та гідності людського життя, яке повинно користуватися повагою і захистом з моменту запліднення і до природної смерті.

7. Особливої уваги органів державного управління, зокрема біоетичної експертизи на державному рівні, вимагає проведення експериментування на людині, яке задля науки може бути прямим втручанням в організм та загрозувати життю і здоров'ю особистості. Етичні вимоги щодо участі в експерименті сформульовані біоетикою: інформований вільний вибір; узгодженість з природним функціонуванням органів і тканин, природним динамізмом розвитку і вдосконаленням людини як особистості; наявність доклінічної стадії експериментування, яка повинна включати теоретичну підготовку, лабораторні дослідження, експерименти на тваринах з метою зведення до мінімуму ризику на стадії проведення їх на людині. Потрібна певність, що досліджуваний препарат не менш ефективний за інші відомі засоби. Експеримент необхідно перервати, якщо пацієнт відмовляється від своєї попередньої згоди на нього, а також у разі непередбаченого зростання ризику небезпеки для здоров'я пацієнта. Експериментування мають здійснювати компетентні спеціалісти під контролем відповідної клініки та комісії з етики.

Людина як найдосконаліша особистість є недоторканою і не може бути ні інструментом, ні засобом експериментування чи будь-яких маніпуляцій над нею.

### **Питання до самоконтролю**

1. *Контрацепція: визначення, класифікація, негативні сторони, моральна оцінка.*
2. *Суть Національної програми планування сім'ї.*
3. *Небезпека контрацепції.*
4. *Етична оцінка примусової, добровільної та терапевтичної стерилізації.*
5. *Основа природних методів розпізнавання днів плідності (календарного, температурного, методу Білінгса, симптотермального методу).*
6. *Негативні сторони дошлюбних і позашлюбних статевих стосунків.*
7. *Суть етичної неприпустимості застосування репродуктивних технологій.*
8. *Негативні наслідки репродуктивних технологій.*
9. *Критерій етичної дозволеності допоміжних прокреативних технологій.*
10. *Суть використання НаПроТехнологій.*
11. *Характеристики стовбурових клітин.*
12. *Право на життя ненародженої дитини.*
13. *Суть етичної неприпустимості використання живих ембріонів для одержання стовбурових тканин*
14. *Негативні сторони можливості клонування людини.*
15. *Визнання гідності людини як особистості на будь-якому етапі її існування.*
16. *Генна інженерія: визначення, завдання.*
17. *Клітинний поділ (інтерфаза і мітоз).*

18. *Мейоз (сперматогенез, овогенез), кросинговер, новий унікальний організм з моменту запліднення.*
19. *Основні морально-правові вимоги при проведенні експериментів на людині.*
20. *Критерій етичної дозволеності застосування методів генної інженерії.*
21. *Генетично модифіковані організми: визначення, цілі отримання, етапи отримання, проблема безпечності для людини і довкілля.*
22. *Біобезпека: визначення, нормативно-правове регулювання поведінки з ГМО, принципи застереження, лабораторна база.*
23. *Небезпечність фаст-фудівського харчування для здоров'я людини.*
24. *Сфери життя (вегетативне, сенситивне, розумне). Їх відмінності.*
25. *Нанобіотехнології: визначення, позитивні і негативні сторони їх застосування для здоров'я людини і довкілля.*
26. *Наноматеріали: визначення, властивості.*
27. *Нанобезпека: визначення, критерій етичної дозволеності.*
28. *Суть засади інформованої згоди.*
29. *Засади біоетики, які регулюють медичні експерименти.*
30. *Безпечність терапевтичних експериментів.*
31. *Підстави використання плацебо при клінічному терапевтичному експериментуванні на людині.*
32. *Умови використання плацебо в контексті контрольованого клінічного дослідження.*
33. *Роль біоетичних комісій з біоетики у контексті експериментування на людині.*
34. *Відмінність між опосередкованим і безпосереднім впливом на людську психіку.*
35. *Суть поняття “гормональної маніпуляції” з психікою людини.*
36. *Небезпека хімічної маніпуляції з психікою людини.*
37. *Негативні аспекти механічного втручання у психіку людини.*
38. *Міжнародні організації, які застерігають від експериментів на ембріонах.*
39. *Відмінність між дослідженням і експериментальним дослідженням.*
40. *Суть терапевтичних і нетерапевтичних експериментальних досліджень.*
41. *Фази клінічного дослідження.*
42. *Особливості інструментального експериментального дослідження.*
43. *Нормативно-правові акти, які стосуються експериментальних досліджень.*
44. *Необхідність отримання інформованої згоди при нетерапевтичному і терапевтичному експериментальних дослідженнях.*
45. *Засади діяльності етичних комітетів.*
46. *Рівні етичних комітетів.*
47. *Склад етичних комітетів.*
48. *Цінності та засади етичних комітетів.*
49. *Наукова цінність та переконливість протоколу експериментального дослідження.*
50. *Умови дозволеності застосування плацебо.*
51. *Етичний критерій методології експерименту.*

## **Література**

### **Основна**

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Велес, 2005. — 48 с. — (Серія видань “Офіційний документ”).
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України — 2002. — № 21-22. — ст.135.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — ст. 131.
4. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 40–44. — ст. 356.
5. Закон України “Про заборону репродуктивного клонування людини” від 14.12.2004 № 2231-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 5. — ст. 111.
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 31.12.1992 р. — № 23. — 1992.
7. Закон України “Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині”, який вступив в дію з 01.01.2019 року, від 17.05.2018 № 2427-VIII / Відомості Верховної Ради України. 06. 07. 2018. №51. ст.15.

1. Закон України “Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів” від 31.05.2007 № 1103-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 35. — ст. 484.
2. Закон України “Про захист тварин від жорстокого поводження” від 21.02.2006 № 3447-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 27. — ст. 230.
8. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: “Про затвердження умов і порядку застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів) і методів їх проведення” № 24 від 04.02.1997 р.
9. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: Інструкція про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій №771 від 23.12.2008 р.
10. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: “Про затвердження Інструкції до лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і типового положення про комісію з питань етики” № 281 від 01.11.2000 р.
11. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: “Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісію з питань етики” № 66 від 13.02.2006 р.
12. Державна програма “Репродуктивне здоров'я нації на 2006–2015 рр.”, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 244 від 27.04. 2006 р.
13. Національна програма планування сім'ї 1995–2000 рр., схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 736 від 13.09.1995 р.
14. Національна програма “Репродуктивне здоров'я 2001–2005 рр.”, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 203 від 26.03.2001 р.
15. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Репродуктивне та статеве здоров'я нації на період до 2021 року» : проект розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. URL: <https://www.umj.com.ua/article/106030/rozrobleno-programu-reproduktivnogo-ta-statevogo-zdorov-ya-natsiyi> (Дата звернення 04.01.2020).
16. Данилюк Р. Збережемо здоров'я молоді України / Р. Данилюк // Благовіст. — 1999. — № 40. — С. 5–6.
17. Іван Павло II. Сімейне співжиття. Апостольське післясинодальне повчання про завдання християнської родини в сучасному світі, 22 листопада 1981 р. / Іван Павло II. — Ватикан, 1981. — 120 с.
18. Міжнародний семінар «Етичні аспекти нано- та біотехнологій» // Четвертий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю: Тези доп. — К., 2010. — С. 73–92.
19. Плідність — дар і завдання: навчальний посібник з методу розпізнавання плідності / упорядник О. Кука. — Львів: Колесо, 2007. — 348 с.
20. Сгречча Э. Биоетика: учебник / Э. Сгречча, В. Тамбоне. — М.: Библейско-богосл. ин-т святого Апостола Андрея, 2002. — 413 с.
21. *Терешкевич Г. Т.* Основи біоетики та біобезпеки: підручник. Тернопіль: ТДМУ, 2018. 400 с.

#### Додаткова

1. Етика нанотехнологій та нанобезпека: матеріали міжнародного семінару, 13 жовтня 2011 р. / Упор. М. О. Чащин — К.: НАНУ, 2011. — 69 с.
2. Терешкевич Г. Т. Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: навч. посібник / Г. Т. Терешкевич. — Львів: Світ, 2008. — 344 с.
3. Третьякова В. Правове регулювання біоетичних проблем, пов'язаних із застосуванням генної інженерії та обігом ГМО у відкритих і закритих системах / В. Третьякова // Віче. — 2007. — № 21/22. — С. 38–41.
4. Congregazione per Dottrina della Fede. Istruzione Donum Vitae, 22 febbraio 1987. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1987. — 168 p.
5. Giovanni Paolo II. Discorso del Santo Padre Giovanni Paolo II al 18° Congresso Internazionale della società dei trapianti, 29 Agosto 2000 / Giovanni Paolo II. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2000. — 2 p.
6. Congregazione per Dottrina della Fede. Istruzione Donum Vitae, 22 febbraio 1987. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1987. — 168 p.
7. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica Evangelium Vitae, 25 marzo 1995 / Giovanni Paolo II. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995. — 192 p.

### ТЕМА 3

#### **Біоетика і трансплантація органів Ксенотрансплантація з точки зору біоетики. Проблема евтаназії в контексті біоетики. Альтернатива евтаназії — паліативне лікування**

1. Труднощі та успіхи трансплантології. Проблеми дарування органів і тканин у контексті біоетики. Трансплантація та ідентичність людської особи. Проблема діагностування смерті. Інформована згода і трансплантація органів. Проблеми призначення дарованих органів у контексті біоетики. Загальні етичні засади трансплантології та їх відображення у міжнародному і внутрішньодержавному законодавстві.

2. Історія та сучасний стан розвитку ксенотрансплантації. Рушійні сили та позитивні моменти. Можливі негативні наслідки, перешкоди та перестороги. Засади біоетики в галузі ксенотрансплантації.

3. Смерть як суспільний феномен. Евтаназія з погляду біоетики. Етична оцінка евтаназії. Евтаназія і право на життя: стан законодавчого регулювання в Україні. Моральні проблеми самогубства. Особливості паліативної терапії. Біоетичні проблеми реанімації.

#### **Методичні вказівки**

1. Засади біоетики в трансплантації: захист життя донора і реципієнта, захист ідентичності особистості та інформована згода. У вирішенні проблем трансплантації органів при донорстві від живої особи постає необхідність добровільної інформованої згоди як з боку донора, так і від реципієнта щодо: включення процедур, передбачення ризиків, можливих терапій і/або застережних засобів після взяття органу, динаміки призначення дарованого органу. Окрім того, необхідно уникати будь-яких форм психологічного тиску або примусового вибору донора на базі моральних, чуттєвих або ще гірше – економічних критеріїв. При донорстві з мертвої особи, якщо не можна дізнатись про попереднє рішення потенційного донора щодо можливості взяття органів для трансплантації, має етичну цінність згода його законних представників. Опанування нових неврологічних знань спричинило певну зміну власне в концепції смерті. Відбувся перехід від концепції смерті “як події”, точної і раптової, що співпадає з припиненням биття серця і самостійного дихання, до концепції смерті як “процесу”, який відбувається протягом певного проміжку часу, виходячи з безповоротної дезінтеграції цілісності індивідуального організму, яка співпадає з повним припиненням активності мозку. Існує смерть людини, яка полягає у цілісності дезінтеграції особистості, як наслідок відділення життєвого принципу або духу і душі від тілесності. Трансплантація таких органів як головний мозок, гонади, гіпофіз має етичне обмеження на рівні спричинення зміни ідентичності особи. Згідно з Законом України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини” (1999) фетотерапія здійснюється ембріональними тканинами і органами, отриманими з абортівного матеріалу (ст. 19), що є морально неприпустимим. Органи влади в Україні повинні протидіяти нелегальній торгівлі частинами ембріонів людини, які продаються за кордон. У визначенні першочерговості доступу до органів для трансплантації значною мірою потрібно ґрунтовно дотримуватись імунологічної і клінічної оцінки. Критерії призначення дарованих органів не мають бути підпорядковані логіці “дискримінації” або утилітарному принципу. Важливим поступом є затвердження Радою Європи конвенції з біоетики, в якій підтверджується заборона торгівлі частинами людського тіла.

2. Стосовно ксенотрансплантації, вважається морально виправданим використання тварин з експериментальною метою і якщо це необхідно для порятунку життя людини, при цьому дотримуючись етичних принципів.

3. У деяких країнах Європи прихильники евтаназії вважають, що вона повинна бути дозволена законом. В Україні, де право на життя гарантоване кожному громадянину

відповідними статтями Конституції (ст.3, 27, 64), немає спеціального нормативно-правового акту щодо евтаназії, але це питання врегульоване “Основами законодавства України про охорону здоров’я”, де евтаназія категорично заборонена, а при здійсненні кваліфікується як навмисне вбивство. На сучасному етапі це питання не дискутується, однак звертається увага, що правова база в Україні на сьогодні досить нечітка і це викликає занепокоєння. Органи державного управління повинні подбати про відповідне законодавче врегулювання проблеми, передбачивши належний контроль за дотриманням чинних законів та впроваджуючи замість евтаназії паліативну терапію – пом’якшення страждань невиліковно хворої людини.

Самогубство морально неприпустиме, нівелює цінність людського життя. Життя – дар Бога і завжди Йому підпорядковане. Самогубство чинить людину абсолютним власником свого життя є важким злочином проти життя, яке Бог довірив нашій свободі.

При вирішенні проблеми реанімації першорядним є етичні засади порядності та об’єктивності, єдиним критерієм вибору у разі нестачі апаратури й приміщення – більша ймовірність виживання пацієнта. Неможна примусити до лікування, яке є дуже важким у застосуванні з різного огляду. Смерть мозку є основним, але не абсолютним критерієм смерті людини. Допоки немає остаточної певності про смерть пацієнта, він залишається живою істотою, яка має потребу у лікуванні способом, гідним людської особи.

### **Питання до самоконтролю**

1. *Трансплантація: визначення та класифікація, історія трансплантології.*
2. *Етичне обмеження трансплантації на рівні спричинення зміни ідентичності особистості людини.*
3. *Етичні та антропологічні чинники, які впливають на рішення дарування власних органів.*
4. *Основні труднощі сучасної трансплантології.*
5. *Засади біоетики, які регулюють трансплантацію органів.*
6. *Важливість персоналістичного аспекту трансплантології.*
7. *Небезпека утилітарного критерію вибору пацієнтів у трансплантології.*
8. *Позитивна роль терапевтичного критерію при відборі пацієнтів для пересадження органів.*
9. *Складність проблеми діагностування смерті.*
10. *Основні положення ксенотрансплантації в контексті біоетики.*
11. *Можливі негативні наслідки ксенотрансплантації, перешкоди та перестороги.*
12. *Засади біоетики в ксенотрансплантації.*
13. *Зміст життя (місце і призначення в світі) та ставлення до смерті.*
14. *Евтаназія: визначення, поділи, моральна оцінка.*
15. *Доцільність терміну “право людини на гідну смерть”.*
16. *Суть недоторканості людського життя.*
17. *Негативні сторони евтаназії.*
18. *Засади біоетики, які застерігають проти евтаназії.*
19. *Ставлення до евтаназії в Україні.*
20. *Евтаназія і право на життя: стан законодавчого регулювання.*
21. *Особливості життя після смерті (Лук. 16, 19–31).*
22. *Специфічні зміни при переході похованого тіла в тіло воскресле ( I Кор. 15, 42–44).*
23. *Суть логічної необґрунтованості поняття “якість життя”.*
24. *Самогубство: різновиди, причини, мотиви, моральна оцінка.*
25. *Моральна відповідальність за самогубство та профілактика.*
26. *Паліативна терапія: визначення, особливості, етапи прийняття хвороби.*
27. *Ставлення до людей похилого віку — індикатор та характеристика цивілізації суспільства.*
28. *Роль душпастирської опіки священика, порадиництва, хоспісів у піклуванні про невиліковно хворих.*
29. *Етичні засади, яких потрібно дотримуватись під час реанімації.*

### **Література**

#### **Основна**

1. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня

- 1996 р. — К.: Велес, 2005. — 48 с. — (Серія видань “Офіційний документ”).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — ст. 131.
  3. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 31.12.1992 р. — № 23. — 1992.
  4. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 40–44. — ст. 356.
  5. Закон України “Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині”, який вступив в дію з 01.01.2019 року, від 17.05.2018 № 2427-VIII / Відомості Верховної Ради України. 06. 07. 2018. №51. ст.15.
  6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: Інструкція щодо констатації смерті людини на констатації смерті мозку №226 від 25.09.2000 р.
  7. Бугаєв В. М. Сучасний стан і перспективи розвитку трансплантології в Україні / В. М. Бугаєв // Трансплантологія. — 2001. — Т. 2 — № 1. — С.4–16.
  8. *Терешкевич Г. Т.* Основи біоетики та біобезпеки: підручник. Тернопіль: ТДМУ, 2018. 400 с.
  9. Турчин І. С. Трансплантація клітин і тканин в Україні / І. С. Турчин, О. С. Ларін, І. І. Дроздович, Л. М. Сидоренко // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4. — № 1. — С. 190–193.
  10. Хартія працівників охорони здоров'я / Папська Рада до справ душпастирства в охороні здоров'я. — Львів: Медицина і право, 2010. — 111 с.

#### Додаткова

1. Внутрішні хвороби: посібник у 10 частинах, 3-х томах / за заг. ред. О. О. Абрагамовича, Л. В. Глушка, А. С. Свінцицького. — Львів: Атлас, 2004. — 726 с.
2. Грищенко В. І. Застосування нових біотехнологій у лікуванні цукрового діабету I-типу / В. І. Грищенко, Л. Є. Бобирьова, І. Л. Дворник, І. М. Бобирьов // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4. — № 1. — С. 16–20.
3. Довбуш О. Право на гідну смерть / О. Довбуш // Іменем закону. — 1999. — № 44. — С. 5–11.
4. Дюркгейм Е. Самогубство: соціологічне дослідження / Е. Дюркгейм; пер. з фр. Л. Кононович. — К.: Основи, 1998. — 519 с.
5. Захараш М. П. Хірургія: підручник / М. П. Захараш. — Київ: Медицина, 2006. — 655 с.
6. Катехизм католицької церкви // Синод Української Греко-Католицької Церкви. — Жовква: Місіонер, 2002. — 772 с.
7. Нагайчук В. І. Клінічна ефективність трансплантації біоактивованих ксенодермотрансплантатів при ранньому оперативному лікуванні опечених / В. І. Нагайчук, Т. Р. Масняк // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4. — № 1. — С. 167–169.
8. Невідкладні стани: підручник для студ. вищих мед. навч. закл. III-IV рівнів акредитації / за ред. М. С. Регеди, В. Й. Кресюна. — Л. : Магнолія, 2008. — 844 с.
9. Нищук М. І. Евтаназія — право та безправ'я вибору смерті / М. І. Нищук // Практик. медицина. — 1999. — № 1/2. — С. 115. Ніцше Ф. Так казав Заратустра / Ф. Ніцше; пер. з нім. А. Онишко. — К.: Дніпро, 1993. — 415 с.
10. Пастер І. П. Дослідження функції активності аденоми прищитоподібної залози людини при органному культивуванні та після ксенотрансплантації шурам з гіпопаратиреозом / І. П. Пастер, І. А. Балла, О. В. Люткевич // Трансплантологія. — 2004. — Т.6, № 2. — С. 42–46.
11. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / В. Ф. Погорілко. — К.: Наук. думка, 1999. — 734 с.
12. Полянський І. Ю. Гострі хірургічні захворювання органів черевної порожнини / І. Ю. Полянський, Б. О. Мільков, Ф. В. Гринчук та ін.; за ред. І. Ю. Полянського. — Чернівці: [б.в.], 1999. — 205 с.
13. Потєбенько М. О. Науково-практичний коментатор до Кримінального Кодексу України / М. О. Потєбенько, В. Г. Гончаренко. — К.: Форум, 2001. — У 2-х ч. — Особлива частина. — 722 с.
14. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту (повний переклад, здійснений за єврейськими, араміїськими та грецькими текстами) / о. І. Хоменко. — Львів: Місіонер, 2008. — 1460 с.
15. Concilio Vaticano II. Gaudium et Spes: Costituzione Pastorale, 7 dicèmbre 1965. — Città del Vaticano, 1965.

16. Dichiarazione sull'eutanasia // Sacra Congregazione per la Dottrina della Fede, 5 maggio 1980. — Roma: Paoline, 1980. — 6 p.
17. Fenigsen R. Eutanazja — śmierć z wyboru? / R. Fenigsen — Poznań: W drodze, 1994. — 178 s.
18. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica Evangelium Vitae, 25 marzo 1995 / Giovanni Paolo II. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995. — 192 p.

#### ТЕМА 4

**Стан і перспективи розвитку біоетики в Україні Вплив біоетики на ефективність діяльності органів та установ системи охорони здоров'я України. Біоетичний аспект боротьби з алкоголізмом. Тютюнозалежність як проблема біоетики. Проблеми профілактики наркоманії та реабілітації і ресоціалізації наркозалежних. Профілактика СНІДу та лікування хворих на СНІД в контексті біоетики. Біоетика і соціальні проблеми**

1. Організаційні заходи з впровадження біоетики в Україні. Діяльність інституцій з біоетики в Україні. Співпраця з міжнародними організаціями в галузі біоетики. Сфера компетенції Інституту біоетики імені Ярослава Базилевича. Внесок завідувача кафедри організації і управління охорони здоров'я, доцента Ярослава Базилевича у розвиток біоетики в Україні (зі спогадів автора). Досвід викладання біоетики у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького. Комітети з біоетики: функції і характеристики. Типи комісій з біоетики.

2. Міжнародні організації з питань охорони здоров'я та їх вплив на формування законодавства в Україні. Криза в галузі права людини на життя. Недоліки українського законодавства щодо захисту гідності людини.

3. Алкоголізм як психофізична патологія та соціальна проблема. Заходи державних органів щодо подолання алкоголізму. Громадські антиалкогольні організації та подолання алкоголізму в контексті біоетики.

4. Загроза тютюнокуріння життю та здоров'ю. Заходи подолання проблеми тютюнозалежності в контексті біоетики.

5. Небезпека наркоманії. Програми профілактики наркоманії. Зарубіжний досвід профілактики та боротьби з наркозалежністю.

6. Природа виникнення СНІДу та перебіг цього захворювання. Шляхи передачі ВІЛ-інфекції. Профілактика СНІДу та лікування хворих на СНІД в контексті біоетики.

7. Визначення поняття “здоров'я” та проблеми хвороби в біоетиці. Погляди на вакцинацію у світлі біоетики. Гомеопатія і біоетика. Гомосексуалізм як проблема біоетики. Транссексуалізм і корекція статевої ідентифікації. Війна як антигуманне явище. Головні мотиви проти смертної кари. Вплив засобів масової інформації на формування біоетичного мислення особистості.

#### Методичні вказівки

1. Органи державного управління України в процесі законотворчості досить енергійно й результативно працюють над втіленням засад біоетики. Це помітно, зокрема, у посиленій увазі до біоетики як дослідницької дисципліни. При Кабінеті Міністрів України у 2001 р. була створена Комісія з питань біоетики, яку очолював віце-президент АМН України Ю. І. Кундієв. Діяльність комісії визначали такі основні завдання: підготовка рекомендацій для проведення біоетичної експертизи в Україні; розробка пропозицій до законодавчого регулювання в галузі біоетики; забезпечення участі України в міжнародній співпраці з питань біоетики; інформування населення про досягнення й наявні проблеми в галузі біоетики і т. ін. Комісія з питань біоетики могла спиратися у своїй роботі на практику функціонування Української асоціації з біоетики, Інституту біоетики ім. Ярослава Базилевича, що взяли на себе обов'язок поширення ідей біоетики в Україні та зарубіжного досвіду, впровадження її засад у практику охорони здоров'я; спільно з державними органами системи охорони здоров'я пропагують створення комітетів з біоетики в усіх закладах охорони здоров'я.

Головна мета Інституту біоетики – забезпечення пошани гідності людини як особистості в своїй інтегральності (тобто духовній, душевній і тілесній єдності); збереження життя та здоров'я людини від моменту запліднення до природної смерті; пріоритетності інтересів людини перед інтересами науки чи суспільства.

За останні роки помітно зросла кількість опублікованих статей та монографій з біоетики,

перекладаються праці відомих мислителів Заходу, ідеї яких стають доступними широкому загалу суспільства, проведені численні науково-практичні конференції і семінари з питань біоетики міжнародного, національного та регіонального масштабу.

Згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України від 01.11.2000 р. за № 281 "Про затвердження Інструкції до лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і типового положення про комісію з питань етики" в Україні розпочатий процес формування комітетів з етики на базі установ охорони здоров'я. Інструкція містить основні вимоги до проведення клінічних випробувань лікарських засобів, які можуть проводитися на пацієнтах (добровольцях) за повною чи скороченою програмою, а також наголошує на необхідності створення спеціальних комісій з питань біоетики для проведення експертизи клінічних випробувань. Функції цих комісій збігаються з основними завданнями комітетів з етики, передбаченими міжнародними нормами.

Кожен науковий проект, який передбачає досліди на людях, кожне клінічне випробування нових ліків чи діагностичних засобів і нових медичних технологій, потребує біоетичної експертизи. Її мають здійснювати комітети з біоетики, які необхідно створити при всіх наукових закладах, де проводяться дослідження над людьми, у всіх лікувально-профілактичних установах.

Завдання комітетів з біоетики: виховна діяльність, розгляд протоколів дослідження і клінічного експериментування, консультації.

Характеристики комітетів з біоетики: компетентність, незалежність, неупередженість, консультативний характер.

Біоетика, яка нині набуває статусу прикладної науки, поступово запроваджується як дисципліна у вищих навчальних закладах України, передусім медичного профілю.

2. Нормативно-правові акти України, які стосуються охорони здоров'я людини, повинні відповідати засадам і цінностям біоетики. Законодавство України в галузі охорони здоров'я згідно зі ст. 9 Основного закону України адаптується до відповідних міжнародних документів, якщо є згода на це Верховної Ради. Через законодавство України імплементуються основні документи міжнародних організацій щодо дотримання норм і засад біоетики у практиці охорони здоров'я. Основою таких нормативних актів є право людини на гідне життя і пошана людської особистості.

Логічним доповненням до Європейської конвенції з прав людини та Європейської соціальної хартії є Європейська конвенція "Про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини", яку підписала Україна спільно із 22 державами. Це означає, що законодавчі акти стосовно охорони життя і здоров'я повинні формуватися згідно з вимогами останньої Конвенції, заснованої на засадах біоетики. Погляд біоетики на медицину спрямовує увагу на високу цінність служіння життю, бо це є основою гуманізації суспільства.

Законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України, де одним із головних принципів є забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над іншими інтересами (ст. 4). У медичній практиці дозволене застосування медико-біологічних досліджень з суспільно корисною метою за умови їх наукової обґрунтованості, переваги успіху над ризиком, заборонене проведення експериментів над хворими, ув'язненими, військовополоненими (ст. 45). Рекомендація парламентської Асамблеї Ради Європи №1046/1986 проголошує, що і зародкам та ембріонам людини властива людська гідність, тому за всіх умов слід ставитися до них з належною повагою і будь-яке втручання в їх організм, навіть нежиттєздатних, повинно бути заборонене (експерименти, взяття органів для трансплантації тощо) (п.10). Забезпечити виконання цих вимог мають законодавчі органи



кожної окремої країни. Закон України про охорону здоров'я дозволяє штучне запліднення та імплантацію ембріона за згодою подружжя та при збереженні анонімності донора (ст.48), що морально неприпустимо з позиції біоетики. Законом України про охорону здоров'я дозволений аборт (ст.50), що теж морально неприпустимо, бо йдеться про вбивство. Зокрема особливої уваги органів державного управління заслуговує законодавство щодо трансплантації органів. У відповідному Законі України існують суттєві етичні обмеження щодо трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини (№ 1007 – XIV / 1999), хоча практика пересадження у медицині України дещо відстає від інших країн. Однак, згідно з ним “фетотерапія здійснюється ембріональними тканинами і органами, отриманими з абортівного матеріалу” (ст. 19), що морально неприпустимо. Органи влади в Україні повинні протидіяти нелегальній торгівлі частинами ембріонів людини, які продаються за кордон.

Засади біоетики, впровадження яких у біомедицину практику вельми актуальне, нині застерігають щодо узаконення клонування людини й евтаназії, що може бути прямою загрозою для гуманного суспільства й правової держави, якою прагне стати Україна. Підтвердженням забезпечення засад цінності життя є хоча б скасування смертної кари 23 лютого 2003 р. народними депутатами України.

3. Проблема гідності особистості людини, на якій наголошує біоетика, вимагає особливо уважного ставлення державних органів як до виробництва і торгівлі алкоголем, так і до пропаганди обмеження його вживання. Водночас з погляду біоетики алкоголізм — це тяжка хвороба, яка має різноманітні причини виникнення, включаючи соціальні, біологічні та психологічні чинники, і яка характеризується патологічними фізичними та психічними змінами в організмі людини і формуванням алкогольної залежності. Подолання алкоголізму потребує зусиль самої людини, допомоги родини, суспільства й держави. До боротьби зі зловживанням алкоголем залучаються громадські та релігійні організації. Одна із можливих засад порятунку — підтримка товариств анонімних алкоголіків, заохочення їх до активної діяльності. Найважливіше завдання реабілітації полягає не лише у відновленні, а й у збереженні особистісного та соціального статусу хворого.

4. Вирішення проблеми тютюнозалежності починається з визнання людиною свого безсилля та бажання духовного відновлення. Профілактика тютюнопаління спрямована на зведення до мінімуму реклами тютюнових виробів, викорінення у свідомості людини поняття про їх нешкідливість.

5. На сучасному етапі проблема наркоманії є глобальною, вирішення її в окремій країні неможливе. Органи державного управління в Україні свідомі того, що досвід інших країн у боротьбі з наркоманією не завжди відповідає специфіці українського суспільства, його ментальності, релігійності, духовності, умовам життя, тому боротьба з наркотичною залежністю в Україні спрямована насамперед на підвищення рівня моральності українського суспільства. Для досягнення успіхів у ресоціалізації необхідно: змінити існуючу на сьогодні наркологічну концепцію, поставивши пріоритетом такої реабілітації особистість людини; перенести акцент лікування залежності з виключно органічної терапії на психологічну корекцію та реабілітацію; створити в родині мікроклімат довіри і взаєморозуміння; організувати осередки ресоціалізації, котрі б допомагали у реадaptaції осіб до суспільного життя.

6. Біоетика твердить, що потрібно ставитись до хворих на СНІД з любов'ю і співчуттям, хоча СНІД — жахливе антигуманне явище. Профілактика СНІДу — використання одноразових медичних і перукарських інструментів, дошлюбна незайманість та подружжя вірність.

7. *Хворіти* — велике мистецтво; треба здобути вміння хворіти, подібно, як треба вміти проживати добрі і погані дні, перемагати життєві труднощі, послабляти або унеможливлувати конфлікти.

Існує багато інформації як про позитивні, так і негативні наслідки *вакцинації*. Вакцинація — це введення в організм людини антигенного матеріалу (препаратів, що складаються з ослаблених чи вбитих збудників хвороб або продуктів їхньої життєдіяльності) з метою стимулювання імунної системи (вироблення імунітету до хвороби, який попередить зараження чи послабить його наслідки). Господь дав нам дар життя і здоров'я. Кожне медичне втручання повинно мати позитивний вплив на подальшу якість життя людини. Необхідно володіти інформацією, щоб обирати найкраще для себе та своїх дітей. Одним з можливих шляхів вирішення проблеми вакцинації є передбачення на законодавчому рівні права вибору людини

на її проведення.

*Гомеопатія* базується на теорії, що хвороба може бути вилікувана шляхом застосування дуже малих доз ліків, які у здорових людей і у великих дозах можуть викликати симптоми, подібні до симптомів цієї хвороби. Засновник гомеопатії німецький лікар Самуїл Ганеман сформулював три основних закони лікування: *перший* — подібне лікується подібним, *другий* — розрідження (чим більш розріджені ліки, тим вони ефективніші), *третій* — підсилення. Згідно із Катехизмом Католицької Церкви "...Звернення до медицини, названої народною, не узаконює ні викликання злих сил, ні використання легковірності іншої людини".

Профілактика *гомосексуалізму*: навчитись переводити акцент свідомості від інстинктивної чуттєвості до вищих духовних сфер.

У випадку *транссексуалізму* хірургічне втручання не коригує хибної статевої самоідентифікації людини. Навпаки, інколи воно стає причиною ще більшої особистої драми. Таке втручання має виключно поверхневий характер, бо особа на генетичному рівні залишається незміненою. Стать, "надана" трансексуалістові, є "штучною".

Альтернативою хірургічного методу лікування трансексуалізму є застосування всіх інших методів для того, щоб людина могла жити зі своєю патологією, подібно як хворі з тяжкими недугами. Якщо йдеться про пацієнтів-трансексуалів, які декларують себе християнами, співпраця психотерапевта і священника може відкривати широкі перспективи щодо вирішення цієї проблеми. Лікарі повинні приймати чіткі рішення у конкретній ситуації, якнайкраще використовуючи знання і доступні методи, щоб полегшити стан пацієнта.

В умовах *війни* законна самооборона може бути не тільки правом, але й почесним обов'язком для того, хто несе відповідальність за життя інших, за спільне добро сім'ї та держави. Для оборони суспільного блага необхідно знешкодити агресора. Якщо є спосіб захистити людське життя від агресора і зберегти суспільний порядок та безпеку людей, не вдаючись до кровопролиття, потрібно обмежитися цими засобами, тому що вони більше відповідають спільному добру і гідності людини. У Нагірній проповіді Господь нагадує заповідь: "Не вбивай" (Мт. 5, 21), і доповнює її заборонаю на гнів, ненависть та помсту. Щобільше, Христос просить своїх учнів підставляти другу щоку (Мт. 5, 22–39), любити своїх ворогів (Мт. 5, 44). Сам Він не захищався і просив Петра вкласти меча до піхви (Мт. 56, 22).

*Смертна кара* — спадщина дохристиянської культури, що радше є помстою, аніж засобом навернення, ресоціалізації злочинця. Смертна кара є вбивством за будь-яких мотивів.

Реальне подолання проблеми негативного впливу неконтрольованих *засобів масової інформації* (ЗМІ) на формування молодого покоління можливе лише за умови, що воно стане важливим і невідкладним обов'язком органів державного управління, різних громадських та освітніх установ, молодіжних організацій, а також духовних інституцій. ЗМІ, зокрема телебачення, є важливими джерелами комунікації та інтелектуального збагачення і повинні бути корисними у житті кожної людини і суспільства в цілому, відчутно сприяти духовному зростанню особи, спрямовувати до шляхетних ідей.

### **Питання для самоконтролю**

1. *Організації, що компетентні вирішувати проблеми біоетики та впливати на формування законодавства в Україні.*
2. *Організації, які ведуть наукову роботу в галузі біоетики.*
3. *Приклади наукової співпраці українських і зарубіжних організацій в галузі біоетики.*
4. *Завдання комітетів з біоетики.*
5. *Характеристики комітетів з біоетики.*
6. *Типи комісій з біоетики.*
7. *Основні труднощі впровадження біоетики в практику підготовки медичних кадрів.*

8. *Акти державних органів України, які регламентують впровадження засад біоетики в систему охорони здоров'я.*
9. *Міжнародні організації, що працюють у галузі захисту гідності людини.*
10. *Факти нехтування правом на життя у суспільстві.*
11. *Українське законодавство про аборти.*
12. *Недоліки законодавчих актів України стосовно регулювання народжуваності.*
13. *Негативні аспекти проблеми клонування.*
14. *Соціальні причини алкоголізму.*
15. *Чинники виникнення алкогольної залежності.*
16. *Алкоголізм як хвороба.*
17. *Визначення алкоголізму та пияцтва.*
18. *Патогенез алкоголізму (стадії: компенсації, наркотична, декомпенсації).*
19. *Дія алкоголізму на центральну нервову систему (фаза збудження, фаза пригнічення).*
20. *Суспільні наслідки алкоголізму.*
21. *Засади профілактики алкоголізму.*
22. *Шляхи до тверезого життя у діяльності спільнот АА: Ал-анон та Ал-атін Міжнародного руху анонімних алкоголіків, товариства "Відродження", Львівської обласної організації українського товариства "Тверезості та здоров'я" та благодійної організації "Регіональний Центр соціальної адаптації".*
23. *Негативні сторони державної політики в галузі виробництва й продажу алкогольних напоїв.*
24. *Причина низької ефективності державних заходів проти алкоголізму.*
25. *Шляхи активізації діяльності громадських антиалкогольних організацій.*
26. *Вплив засад біоетики на подолання алкоголізму.*
27. *Зарубіжний досвід боротьби з алкоголізмом.*
28. *Причини тютюнозалежності.*
29. *Негативні сторони тютюнокуріння.*
30. *Заходи профілактики тютюнозалежності.*
31. *Переваги утримання від куріння.*
32. *Вирішення проблеми тютюнозалежності в контексті біоетики.*
33. *Наркотичні речовини: критерії визначення, групи.*
34. *Наркоманія: визначення, причини, основні характеристики.*
35. *Засади біоетики у лікуванні та реабілітації осіб, uzалежнених від наркотиків.*
36. *Шляхи профілактики наркоманії.*
37. *Мета і завдання антинаркотичних профілактичних та реабілітаційних програм.*
38. *Ідея, мета і зміст 12-ти крокової програми лікування наркоманії груп анонімних наркоманів.*
39. *Роль держави у профілактиці наркоузалеження.*
40. *Шляхи подолання наркозалежності.*
41. *Суть проблеми ресоціалізації наркозалежних в контексті біоетики.*
42. *Зарубіжний досвід боротьби з наркозалежністю.*
43. *Соціальні причини ВІЛ-інфекції.*
44. *Роль засад біоетики у профілактиці наркозалежності, лікуванні та ресоціалізації хворих на СНІД.*
45. *Заходи медицини, необхідні для профілактики СНІДу в контексті біоетики.*
46. *Визначення поняття "здоров'я".*
47. *Значення хвороби у житті людини.*
48. *Завдання щодо гуманізації лікарень.*
49. *Законодавче регулювання щодо обов'язковості вакцинації.*
50. *Етична оцінка гомеопатії.*
51. *Гомосексуалізм — причини, визначення, лікування та профілактика.*
52. *Причини транссексуалізму.*
53. *Складові елементи та характерні ознаки транссексуалізму.*
54. *Етична проблема транссексуалізму.*
55. *Альтернатива хірургічного методу лікування транссексуалізму.*
56. *Оцінка війни з позиції біоетики.*
57. *Етична неприпустимість смертної кари.*

58. *Питання смертної кари в Україні.*

59. *Завдання засобів масової інформації у формуванні біоетичного мислення особистості.*

## Література

### Основна

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Велес, 2005. — 48 с. — (Серія видань “Офіційний документ”).
2. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2000. — № 7: Законодавство України про охорону здоров'я. — 528 с.
3. Закон України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини” від 16.07.1999 № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 41. — ст. 377.
4. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження споживання продажу пива та слабоалкогольних напоїв” від 21.01.2010 № 1824-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 11. — ст. 111.
5. Закон України “Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту та соціальний захист населення” від 23.12.2010 № 2861-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 30. — ст. 274.
6. Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009–2013 роки” від 19.02.2009 № 1026 VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 17. — ст. 157.
7. Закон України “Про захист населення від інфекційних хвороб” від 06.04.2000 № 1645-III // Відомості Верховної Ради України. — № 29. — ст. 228.
8. Закон України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” від 08.09.2011 р. № 3712-VI // Відомості Верховної Ради України — 2012. — № 15. — ст. 99.
9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — ст. 131.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 31.12.1992 р. — № 23. — 1992.
11. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 40–44. — ст. 356.
12. Довгострокова програма поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 431 від 28.07.1992 р.
13. Про порядок штучного переривання вагітності: Постанова Кабінету Міністрів № 992 від 16.03. 2000 р.
14. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: Інструкція щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку № 226 від 25.09.2000 р.
15. Катехизм католицької церкви // Синод Української Греко-Католицької Церкви. — Жовква: Місіонер, 2002. — 772 с.
16. Терешкевич Г. Т. Основи біоетики та біобезпеки: підручник. Тернопіль: ТДМУ, 2018. 400с.
17. Хартія працівників охорони здоров'я / Папська Рада до справ душпастирства в охороні здоров'я. — Львів: Медицина і право, 2010. — 111 с.
18. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica Evangelium Vitae, 25 marzo 1995 / Giovanni Paolo II. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995. — 192 p.

### Додаткова

1. Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 26–27 березня 2009 р. — Львів: ЛНМУ імені Данила Галицького, 2009. — 630 с.
2. Боровець З. Курити — не курити... не все одно / З. Боровець. — Львів: Свічадо, 2008. — 40 с.
3. Вітенко І. С. Психологічні основи лікувально-профілактичної допомоги та підготовки лікаря загальної практики сімейного лікаря / І. С. Вітенко. — Харків: Золоті сторінки, 2002. — 288 с.
4. Войдило Є. Мій вибір — свобода / Є. Войдило. — Львів: Відродження, 1994. — 104с.
5. Вороненко Ю. В. Медичне право в системі права України: стан і перспективи розвитку / Ю. В. Вороненко, Я. Ф. Радиш // Укр. мед. часопис. — 2006. — №5. — С. 5–10.
6. Глобальна біоетика: сучасні виміри, проблеми, рішення: матеріали III Міжнародного

- симпозіуму з біоетики, 7–8 квітня 2004 р. — К.: Сфера, 2004. — 200 с.
7. Гоч В. П. Жизнь и причинность: методология взаимодействия и познания / В. П. Гоч, В. Л. Кулиниченко — К.: Сфера, 2004. — 172 с.
  8. Запорожан В. М. Біоетика / В. М. Запорожан, М. Л. Аряев. — К.: Здоров'я, 2005. — 288 с.
  9. Киселев Н. Н. Мироззрение и экология: монографія / Н. Н. Киселев; отв. ред. А. Я. Мороз. — К.: Наукова думка, 1990. — 216 с.
  10. Кирик Ю. Алкоголь: Як вирватися із зачарованого кола / Ю. Кирик. — Львів: Свічадо, 2006. — 128 с.
  11. Красовський К. Заборона тютюнової реклами в Україні // Центр здоров'я ГУ ОЗ Чернівецької ОДА, 20 травня 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://archive-ua.com/page/83291/2012-07-07/http://www.guoz.cv.ua/2011/05/20/zaborona-tyutyunovoyi-reklami-v-ukrayin.html>.
  12. Красовський К. Навіщо тютюнові компанії фінансують програми попередження куріння серед підлітків / К. С. Красовський, Т. І. Андреева. — К.: ЮНІСЕФ, 2003. — 68 с.
  13. Лисенко І. П. Психологічна корекція в лікуванні хворих на наркоманії / І. П. Лисенко // Соціально-педагогічні та медико-психологічні заходи протидії вживанню наркотичних засобів неповнолітніми та молоддю. — Київ, 1995. — Вип. II. — С.32–35.
  14. Москаленко В. Ф. Біоетика: філософсько-методологічні та соціально-медичні проблеми / В. Ф. Москаленко, М. В. Попов. — Вінниця: Нова книга, 2005. — 218 с.
  15. Насінник О. Етичний кодекс українського лікаря (Проект) / О. Насінник, Л. Пиріг, С. Вековшиніна, В. Кулініченко. — К.: Сфера, 2002. — 24 с.
  16. Стречча Э. Биэтика: учебник / Э. Стречча, В. Тамбоне. — М.: Библиейско-богосл. ин-т святого Апостола Андрея, 2002. — 413 с.
  17. Сидоренко Л. І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси: навч. посібник / Л. І. Сидоренко. — К.: Парапан, 2002. — 152 с. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / за заг. ред. Ю. В. Вороненка, В. Ф. Москаленка. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. — 680 с.
  18. Фармакологія: підручник / за ред. І. С. Чекмана — К.: Вища школа, 2001. — 598 с.
  19. Формування особистості студентів як майбутніх фахівців лікарської справи, працівників охорони здоров'я та інших соціально-орієнтованих установ у контексті біоетики. Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 березня 2003 р. — Львів, 2003. — 194 с.
  20. Шауп В. Провідні етичні цінності в діяльності біоетичних комітетів лікувальних установ Європейського Союзу: Курс лекцій / В. Шауп. — Львів: Видавництво УКУ, 2011. — 56с.
  21. Шкраб'юк П. В. «Відродження» / П. В. Шкраб'юк // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. — К.: Наукова думка, 2003. — Т.1 — С. 533.

### **Форми та критерії поточного і підсумкового контролю**

#### **Форми поточного контролю**

Оцінювання успішності засвоєння студентом кожної окремої теми здійснюється на основі виведення середнього арифметичного значення оцінок за три види діяльності студента впродовж кожного практичного заняття: усних відповідей, письмової роботи (тестів) та рівня активності впродовж заняття.

<b>Критерії оцінювання усної відповіді</b>			
<b>Відмінно</b>	<b>Добре</b>	<b>Задовільно</b>	<b>Незадовільно</b>

Студент глибоко і твердо засвоїв матеріал, послідовно, грамотно і логічно його викладає. При цьому у студента не виникає труднощів при зміні завдання. Вільно справляється із задачами, питаннями та іншими видами використання знань, вірно обґрунтовує прийняття рішення.	Студент твердо знає матеріал, грамотно і по суті відповідає його, не допускає суттєвих помилок у відповіді, вірно використовує теоретичні положення при вирішенні практичних питань і задач.	Студент має знання основного матеріалу, але не засвоїв його деталей, допускає помилки, недостатньо правильно формує, порушує послідовність у викладенні матеріалу.	Студент не знає частини програмного матеріалу. Допускає суттєві помилки, невпевнений у відповіді.
<b>Оцінювання вирішення ситуаційної задачі</b>			
<b>Відмінно</b>	<b>Добре</b>	<b>Задовільно</b>	<b>Незадовільно</b>
Точно сформульована, правильно чітко обґрунтована відповідь	Точно сформульована, але не повністю обґрунтована відповідь, допущені несуттєві неточності.	Виникли труднощі при обґрунтуванні відповіді, виправлені студентом за допомогою викладача, відповідь неповна.	На завдання задачі відповіді не дано
<b>Оцінювання демонстрації практичної навички чи вміння.</b>			
<b>Відмінно</b>	<b>Добре</b>	<b>Задовільно</b>	<b>Незадовільно</b>
Студент виконує практичні навички різного ступеня складності. Оволодів практичними навичками, що передбачені програмою.	Студент виконує практичні навички, але допускає незначні, не принципові помилки (відчуває складнощі лише у найтяжчих випадках). Допускає помилки, які не суттєво вплинуть на результат.	Студент в процесі виконання практичних навичок допускає суттєві помилки, відчуває складнощі у простих випадках (відповіді неповні, допущені неточності, навички вироблені в мінімальному	Студент не оволодів програмою (відповідь не правильна, допущено суттєві помилки). Не виробив практичні навички, не сформував вміння, що може суттєво впливати на результат роботи. Його знання і вміння

		обсязі, уміння не сформовані).	повинні вдосконалюватися в години СРС.
<b>Оцінювання вирішення тестових завдань</b>			
Відмінно	Добре	Задовільно	Незадовільно
100-91%	90-76%	75-51%	50% і менше
<b>Оцінювання інтерактивних методів навчання</b>			
проактивний (відмінно)	активний (добре)	мало активний (задовільно)	пасивний (незадовільно)
Лідер. Студент багатостороннє комунікативний, вміє співпрацювати з товаришами в команді, має навички кооперованої навчальної діяльності з відповідними змінами ролі і функцій, охоче навчає інших студентів. Швидко приймає вірне рішення в складній ситуації, володіє креативним мисленням, може вірно оцінити отриманий результат, намагається виявляти самостійність, проявляє відповідальність за точність і своєчасність дій, добре усвідомлює ситуацію в якій опинився, вміє оцінити свою роботу і роботу інших, здатен використовувати знання і вміння в конкретній ситуації, швидко адаптується до нової ситуації, має творчий підхід до вирішення проблем.	Студент комунікативний, взаємодіє і навчає інших студентів, має навички співпраці в групі. Швидко приймає вірне рішення в складній ситуації, може правильно оцінити та аналізувати отриманий результат, намагається виявляти самостійність і відповідальність за точність і своєчасність дій, добре усвідомлює ситуацію в якій опинився, вміє оцінити роботу інших, здатен використовувати знання та вміння в конкретній ситуації, швидко адаптується до нової ситуації.	Студент має низький рівень активності, не виявляє бажання співпрацювати з товаришами по команді, може правильно, але не повно оцінити отриманий результат після допомоги, не проявляє самостійності. Повільно адаптується до нової ситуації.	Студент має низький рівень активності, переважає репродуктивна діяльність за майже повної відсутності самостійності і творчості, важко адаптується в нових умовах, не завжди налагоджує контакт при роботі в групі. Важко адаптується до нової ситуації.

11. Методи навчання: усне обговорення питань теми із залученням більшої частини студентів групи; бліц-опитування; дискусії з проблемних ситуацій; реферативні виступи; тестування студентів у письмовій формі; виконання письмових завдань; інтерактивні методи навчання,

зокрема метод «мозкового штурму», який спонукає студентів проявити увагу і творчість, знайти кілька рішень з означеної теми шляхом вільного вираження думок тощо.

12. Методи контролю: поточний і підсумковий. Форма підсумкового контролю відповідно до навчального плану – залік. Поточний контроль здійснюється під час проведення навчальних занять і має на меті перевірку засвоєння навчального матеріалу. Форми проведення поточного контролю під час навчальних занять за 4-ри бальною (національною) шкалою: усне опитування, письмові завдання, тести, реферати, есе тощо. Студент має отримати оцінку з кожної теми для подальшої конвертації оцінок у бали за багатобальною (200-бальною) шкалою.

13. Форма підсумкового контролю успішності навчання з дисципліни «Біоетика»: семестровий залік, що полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі виконаних ним вище вказаних видів робіт на практичних заняттях. Семестровий залік з «Біоетики» проводиться після закінчення її вивчення, до початку екзаменаційної сесії.

14. Схема нарахування та розподіл балів, які отримують студенти

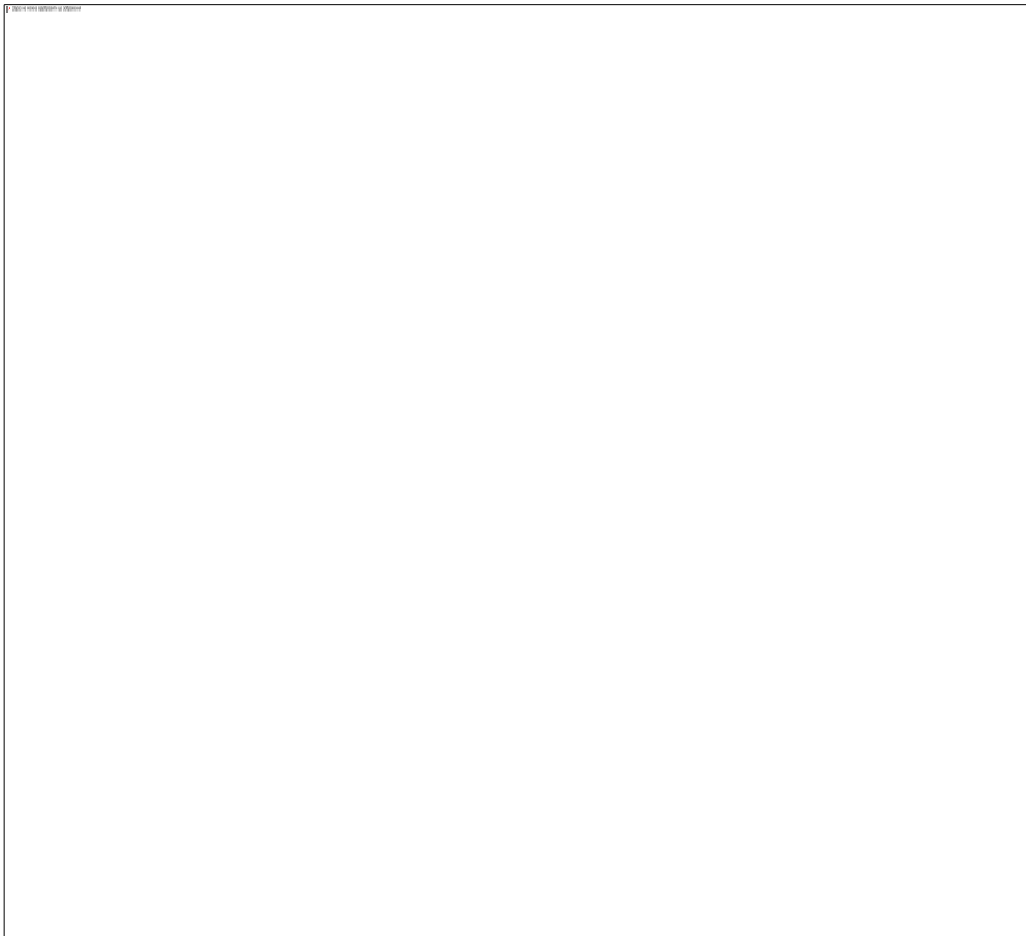
*Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за поточну навчальну діяльність при вивченні навчальної дисципліни, становить 200 балів.*

*Мінімальна кількість балів, яку повинен набрати студент за поточну навчальну діяльність для зарахування дисципліни, повинна становити 120 балів.*

*Розрахунок кількості балів, проводиться на підставі отриманих студентом оцінок за 4-ри бальною (національною) шкалою під час вивчення дисципліни, шляхом обчислення середнього арифметичного (СА), округленого до двох знаків після коми. Отримана величина конвертується у бали за багатобальною шкалою таким чином:*

$$X = (CA \times 200) / 5$$

Для зручності наведено таблицю перерахунку за 200-бальною шкалою.



Перерахунок середньої оцінки за поточну діяльність у багатобальну шкалу для дисциплін, що завершуються заліком

15. Методичне забезпечення: навчальний контент (конспект або розширений план лекцій), плани практичних занять, завдання для самостійної роботи, питання, задачі, завдання або кейси для поточного та підсумкового контролю знань і вмінь студентів, комплексної



контрольної роботи після атестаційного моніторингу набутих знань і вмінь з навчальної дисципліни).

Методичні вказівки для студентів з навчальної дисципліни « Основи християнської етики і моралі»;

Завдання для самостійної роботи студентів;

Підручники, навчальні посібники.

## РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

### Основна

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Велес, 2005. — 48 с. — (Серія видань “Офіційний документ”).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — ст. 131.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України — 2002. — № 21-22. — ст.135.
4. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 40–44. — ст. 356.
5. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження споживання продажу пива та слабоалкогольних напоїв” від 21.01.2010 № 1824-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 11. — ст. 111.
6. Закон України “Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів” від 31.05.2007 № 1103-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 35. — ст. 484.
7. Закон України “Про заборону репродуктивного клонування людини” від 14.12.2004 № 2231-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 5. — ст. 111.
8. Закон України “Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту та соціальний захист населення” від 23.12.2010 № 2861-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 30. — ст. 274.
9. Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009–2013 роки” від 19.02.2009 № 1026 VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 17. — ст. 157.
10. Закон України “Про захист населення від інфекційних хвороб” від 06.04.2000 № 1645-III // Відомості Верховної Ради України. — № 29. — ст. 228.
11. Закон України “Про захист тварин від жорстокого поводження” від 21.02.2006 № 3447-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 27. — ст. 230.
12. Закон України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” від 08.09.2011 р. № 3712-VI // Відомості Верховної Ради України — 2012. — № 15. — ст. 99.
13. Закон України “Про лікарські засоби” від 04.04.1996 № 123/96 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 22. — ст. 87.
14. Закон України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини” від 16.07.1999 № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 41. — ст. 377.
15. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2000. — № 7: Законодавство України про охорону здоров'я. — 528с.
16. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 31.12.1992 р. — № 23. — 1992.
17. Державна програма “Репродуктивне здоров'я нації на 2006–2015 рр.”, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 244 від 27.04.2006 р.
18. Довгострокова програма поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 431 від 28.07.1992р.
19. Національна програма планування сім'ї 1995–2000 рр., схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 736 від 13.09.1995р.
20. Національна програма “Репродуктивне здоров'я 2001–2005 рр.”, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 203 від 26.03.2001 р.
21. Про порядок штучного переривання вагітності: Постанова Кабінету Міністрів № 992 від 16.03.2000 р.
22. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: “Про затвердження умов і порядку

- застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів) і методів їх проведення” № 24 від 04.02.1997р.
23. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: Інструкція щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку № 226 від 25.09.2000 р.
  24. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: “Про затвердження Інструкції до лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і типового положення про комісію з питань етики” № 281 від 01.11.2000 р.
  25. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: “Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісію з питань етики” № 66 від 13.02.2006 р.
  26. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: Інструкція про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій № 771 від 23.12.2008р.
  27. Терешкевич Г. Т. Основи біоетики та біобезпеки: підручник. Тернопіль: ТДМУ, 2018. 400 с.
  28. Антологія біоетики / за ред. Ю. І. Кундієва. — Львів: БаК, 2003. — 592 с.
  29. Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 26–27 березня 2009 р. — Львів: ЛНМУ імені Данила Галицького, 2009. — 630 с.
  30. Бойко І. Біоетика (скрипти для студентів) / І. Бойко. — Львів: УКУ, 2008. — 180 с.
  31. Вековшинина С. В. Биоэтика: начала и основания (философско-методологический анализ) / С. В. Вековшинина, В. Л. Кулиниченко. — К.: Сфера, 2002. — 152 с.
  32. Вітенко І. С. Психологічні основи лікувально-профілактичної допомоги та підготовки лікаря загальної практики сімейного лікаря / І. С. Вітенко. — Харків: Золоті сторінки, 2002. — 288 с.
  33. Волосовець О. П. Завдання з біоетики та медичної деонтології для педіатрів / О. П. Волосовець, С. П. Кривопустов, Н. В. Нагорна. — Донецьк: Донбас, 2004. — 84 с.
  34. Грандо А. А. Врачебная этика и медицинская деонтология / А. А. Грандо. — Киев, 1982. — 168 с.
  35. Етичний кодекс лікаря: довідник / за ред. І. Д. Герича. — Л.: Галицька видавнича спілка, 2008. — 21 с.
  36. Етичні комітети. Становлення, структура, функції / за ред. В. Л. Кулініченка, С. В. Вековшиніної. — К.: Видавець Карпенко В. М., 2002. — 160 с.
  37. Етичні комітети: сьогодні та майбутнє / за ред. С. В. Вековшиніної, В. Л. Кулініченка. — К.: Сфера, 2004. — 136 с.
  38. Запорожан В. М. Біоетика / В. М. Запорожан, М. Л. Аряєв. — К.: Здоров'я, 2005. — 288 с.
  39. Згречча Е. Біоетика: підручник / Е. Згречча, А. Дж. Спаньйоло, М. Л. П'єтро та інші.; пер. з італ. В. Й. Шовкун. — Львів: Видавництво ЛОБФ “Медицина і право”, 2007. — 672 с.
  40. Кодекс медицинской деонтологии. — К.: Дух и литература; Сфера, 1998. — 164 с.
  41. Львівський державний медичний інститут: зб. пр. / за ред. М. Павловського, І. Даценко, Л. Петрух. — Львів: Словник, 1994. — 328с.
  42. Масний З. П. Проблеми деонтології в сучасній медицині / З. П. Масний. — [2-е вид.]. — Львів: Піраміда, 2010. — 74с.
  43. Москаленко В. Ф. Біоетика: філософсько-методологічні та соціально-медичні проблеми / В. Ф. Москаленко, М. В. Попов. — Вінниця: Нова книга, 2005. — 218 с.
  44. Основи діяльності етичних комісій: посібник для організації роботи етичних комісій медичних закладів / за ред. В. М. Корнацького, Т. В. Талаєвої, О. І. Прокопишин та ін. — К.: ПП “Лино”, 2007. — 92с.
  45. Права пацієнта — права людини в системі охорони здоров'я та медицини: збірка міжнар. документів / Упор. В. В. Глухівський — К.: Сфера, 2004. — 216 с.
  46. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту (повний переклад, здійснений за єврейськими, арамейськими та грецькими текстами) / о. І. Хоменко. — Львів: Місіонер, 2008. — 1460 с.
  47. Сгречча Э. Биоэтика: учебник / Э. Сгречча, В. Тамбоне. — М.: Библиейско-богосл. ин-т святого Апостола Андрея, 2002. — 413 с.
  48. Сидоренко Л. І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси: навч. посібник / Л. І. Сидоренко. — К.: Парапан, 2002. — 152 с.
  49. Силуянова И. В. Биоэтика в России: ценности и законы / И. В. Силуянова — М.: «Грантъ», 2001. — 192 с.

50. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / за заг. ред. Ю. В. Вороненка, В. Ф. Москаленка. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. — 680с.
51. Судо Ж. Аборт / Ж. Судо // Семья и биоэтика: матер. междунар. симпозиума, 20–23 мая 1998 года. — Спб: Изд-во Март. — 1998. — С. 79–92.
52. Терешкевич Г. Т. Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: навч. посібник / Г. Т. Терешкевич. — Львів: Світ, 2008. — 344 с.
53. Тихоненко В. А. Основы профессиональной этики в психиатрии (принципы, нормы, механизмы) / В. А. Тихоненко, Т. А. Покуленко // Социальн. и клин. психиатрия. — М., 1992. — Т. 2, вып. 4. — С. 74–86.
54. Тищенко П. Д. Этические правила взаимоотношений медицинских работников и пациентов / П. Д. Тищенко // Биоэтика: принципы, правила, проблемы. — М.: Эдиториал УРСС, 1998. — С. 56–63.
55. Требование биоэтики: медицина между надеждой и опасениями / под ред. Ф. Бриссе-Виньо. — К.: Сфера, 1999. — 248 с.
56. Хартія працівників охорони здоров'я / Папська Рада до справ душпастирства в охороні здоров'я. — Львів: Медицина і право, 2010. — 111 с.
57. Чешко В. Ф. Наука, этика, политика: социо-культурные аспекты современной генетики / В. Ф. Чешко, В. Л. Кулиниченко — К.: Парапан, 2004. — 228 с.
58. European convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes, 18 march 1986 // Council of Europe. — Strasbourg. — 1986. — 53p.
59. Potter V. R. Bioethics: bridge to the future / V. R. Potter. — Englewood cliffs (New Jersey): Prentice Hall, 1971. — 205p.
60. Sgreccia E. La bioetica personalista / E. Sgreccia // Le radici della bioetica. — Milano: Vita e Pensiero, 1998. — V 1. — P. 85–110.
61. Sgreccia E. Le radici della bioetica: atti del Congresso Internazionale Roma, 15–17 febbraio 1996 / E. Sgreccia, D. Sacchini, G. Miranda, V. Mele. — Milano: Vita e Pensiero, 1998. — 816 p.
62. Sgreccia E. Manuale di bioetica / E. Sgreccia. — Milano: Vita e Pensiero, 2007. — V. 1. — 997 p.
63. Sgreccia E. Manuale di bioetica / E. Sgreccia. — Milano: Vita e Pensiero, 2007. — V. 2. — 790 p.

#### Допоміжна

1. Актуальні питання сучасної біомедичної етики та деонтології: матеріали Науково-практичного семінару, 14 жовтня 2011 р. / Упор. С. В. Пустовіт. — К.: НАНУ. — 2011. — 46 с.
2. Антична бібліотека. Суд над Сократом: сборник исторических свидетельств / Сост. А. В. Кургатников. — Спб.: Алетейя, 1997. — 264с.
3. Бігуняк В. В. Використання ліофілізованих ксенодермотрансплантатів для відновлення втраченого шкірного покриву / В. В. Бігуняк, В. І. Галайчук // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4, № 1. — С. 127–130.
4. Блехшміт Е. Збереження індивідуальності. Людина — особа від самого початку. Дані ембріології людини / Е. Блехшміт; пер. з нім. С. Матіяш; наук. ред. П. Гусак, З. Городенчук, О. Кука — Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2003. — 120 с.
5. Боєчко В. Вічне джерело (телевізійні проповіді 1995–2003 рр.) / В. Боєчко. — Львів: Добрий самарянин, 2013. — Т. 1. — 710 с.
6. Бойко І. Духовне навернення і зцілення після абортів — завдання священника у святій тайні покаяння / І. Бойко // Гідність людського тіла: Вісн. Інс-ту Родини і Подружнього Життя УКУ. — 2004. — № 4. — С. 72–74.
7. Бондаренко Т. П. Ксенотрансплантація кріоконсервованого ендокринного матеріалу як метод корекції гіпофункції залоз в експерименті / Т. П. Бондаренко, Є. І. Легач // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4. — № 1. — С. 60–64.
8. Боровець З. Курити — не курити... не все одно / З. Боровець. — Львів: Свічадо, 2008. — 40 с.
9. Бугаєв В. М. Сучасний стан і перспективи розвитку трансплантології в Україні / В. М. Бугаєв // Трансплантологія. — 2001. — Т. 2. — № 1. — С. 4–16.

10. Василюк С. М. Синдром діабетичної стопи і ксенотрансплантація клітин підшлункової залози / С. М. Василюк // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4. — № 1. — С. 132–134.
11. Внутрішні хвороби: посібник у 10 частинах, 3-х томах / за заг. ред. О. О. Абрагамовича, Л. В. Глушка, А. С. Свінціцького. — Львів: Атлас, 2004. — 726 с.
12. Войдило Є. Мій вибір — свобода / Є. Войдило. — Львів: Відродження, 1994. — 104 с.
13. Вороненко Ю. В. Медичне право в системі права України: стан і перспективи розвитку / Ю. В. Вороненко, Я. Ф. Радиш // Укр. мед. часопис. — 2006. — №5. — С. 5–10.
14. Глобальна біоетика: сучасні виміри, проблеми, рішення: матеріали III Міжнародного симпозіуму з біоетики, 7–8 квітня 2004 р. — К.: Сфера, 2004. — 200 с.
15. Грищенко В. І. Застосування нових біотехнологій у лікуванні цукрового діабету I-типу / В. І. Грищенко, Л. Є. Бобирьова, І. Л. Дворник, І. М. Бобирьов // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4. — № 1. — С. 16–20.
16. Данилюк Р. Збережемо здоров'я молоді України / Р. Данилюк // Благовіст. — 1999. — № 40. — С. 5–6.
17. Довбуш О. Право на гідну смерть / О. Довбуш // Іменем закону. — 1999. — № 44. — С. 5–11.
18. Долот В. Д. Вивчення ефективності клінічного використання трансплантації культури клітин щитоподібної залози новонароджених поросят як методу лікування гіпотиреозу / В. Д. Долот // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4. — № 1. — С. 143–145.
19. Дроздович І. І. Гістоструктура ксенотрансплантата органної культури щитовидної залози у тиреоїдектомованих щурів / І. І. Дроздович, І. С. Турчин, І. І. Балла // Трансплантологія. — 2004. — Т. 6. — № 2. — С. 33–39.
20. Другий міжнародний симпозіум з біоетики, присвячений пам'яті В. Р. Поттера, 4–6 березня 2002. Тези доп. — К., 2002. — 244 с.
21. Другий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 29 вересня – 2 жовтня 2004. Тези доп. — К., 2004. — 304 с.
22. Дюркгейм Е. Самогубство: соціологічне дослідження / Е. Дюркгейм; пер. з фр. Л. Кононович. — К.: Основи, 1998. — 520 с.
23. Етика нанотехнологій та нанобезпека: матеріали міжнародного семінару, 13 жовтня 2011 р. / Упор. М. О. Чащин — К.: НАНУ, 2011. — 69 с.
24. Захараш М. П. Хірургія: підручник / М. П. Захараш. — Київ: Медицина, 2006. — 655 с.
25. Зубкова Г. А. Імуногенність органних культур ендокринних залоз новонароджених поросят / Г. А. Зубкова, Т. І. Давидова, В. Д. Долот // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4. — № 1. — С. 219–221.
26. Іван Павло II. Лист до сімей (2 лютого 1994 р.) / Вибрані документи Католицької церкви про шлюб та сім'ю. Від Лева XIII до Бенедикта XVI. — Інститут Родини і Подружнього Життя Українського Католицького Університету, Львів: Колесо, 2008. — С. 367–436.
27. Іван Павло II. Сімейне співжиття. Апостольське післясинодальне повчання про завдання християнської родини в сучасному світі, 22 листопада 1981 р. / Іван Павло II. — Ватикан, 1981. — 120 с.
28. Івашкевич Г. А. Злочин без покарання / Г. А. Івашкевич. — Львів: Край, 1995. — 106 с.
29. Катехизм католицької церкви // Синод Української Греко-Католицької Церкви. — Жовква: Місіонер, 2002. — 772 с.
30. Керівництво по плануванню сім'ї / МОЗ України. АМН України. Асоціація акушерів-гінекологів України. Асоціація планування сім'ї України. — К., 1999. — 49 с.
31. Кирик Ю. Алкоголь: Як вирватися із зачарованого кола / Ю. Кирик. — Львів: Свічадо, 2006. — 128 с.
32. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. Е.М. Лібанової. — К.: Український центр соціальних реформ, 2006. — 138 с.
33. Красовський К. С. Навіщо тютюнові компанії фінансують програми попередження куріння серед підлітків / К. С. Красовський, Т. І. Андреева. — К.: ЮНІСЕФ, 2003. — 68 с.
34. Легач Є. І. Ксенотрансплантація органної культури надниркових залоз досвід клінічного застосування при ревматоїдному артриті та бронхіальній астмі / Є. І. Легач, В. В. Сирота // Трансплантологія. — 2004. — Т. 6, № 2. — С. 39–42.
35. Лисенко І. П. Психологічна корекція в лікуванні хворих на наркоманії / І. П. Лисенко // Соціально-педагогічні та медико-психологічні заходи протидії вживанню наркотичних засобів неповнолітніми та молоддю. — Київ, 1995. — Вип. II. — С. 32–35.

36. Луцик О. Д. Гістологія людини: підручник / О. Д. Луцик, А. Й. Іванова, К. С. Кабак, Ю. Б. Чайковський. — [4-е вид.]. — К.: Книга Плюс, 2010. — 584 с.
37. Лучицький Є. В. Ксенотрансплантація органної культури сім'яників для лікування сексуальних розладів у чоловіків при гіпогонадізмі / Є. В. Лучицький, С. К. Коби́ков, Г. А. Зубкова // Трансплантологія. — 2003. — Т.4, № 1. — С. 165–167.
38. Маркевич А. Життя людини — найбільша таємниця Творця / А. Маркевич // Колегія. — 1995. — № 6. — 120с.
39. Матеріали 66-ї студентської наукової конференції з міжнародною участю “Досягнення сучасної медицини”, 21–22 квітня 2005 р. // ЛНМУ імені Данила Галицького. — Л., 2005.
40. Матеріали 67-ї студентської наукової конференції з міжнародною участю “Досягнення сучасної медицини”, 13–14 квітня 2006 р. // ЛНМУ імені Данила Галицького. — Л., 2006.
41. Матеріали 68-ї студентської наукової конференції з міжнародною участю, 26–27 квітня 2007 р. // ЛНМУ імені Данила Галицького. — Л., 2007. — 180 с.
42. Матеріали 69-ї студентської наукової конференції “Досягнення сучасної медицини”, 10–11 квітня 2008 р. // ЛНМУ імені Данила Галицького. — Л., 2008. — 166 с.
43. Матеріали 70-ї загальноуніверситетської студентської наукової конференції, 23–24 квітня 2009 р. // ЛНМУ імені Данила Галицького. — Л., 2009. — 188 с.
44. Матеріали 71-ї загальноуніверситетської студентської наукової конференції “Досягнення сучасної медицини”, 22–23 квітня 2010 р. // ЛНМУ імені Данила Галицького. — Л., 2010. — 178 с.
45. Матеріали 72-ї загальноуніверситетської студентської наукової конференції, 28–29 квітня 2011 р. // ЛНМУ імені Данила Галицького. — Л., 2011. — 178 с.
46. Матеріали 73-ї загальноуніверситетської студентської наукової конференції, 19–20 квітня 2012 р. // ЛНМУ імені Данила Галицького. — Л., 2012. — 236 с.
47. Матеріали 74-ї загальноуніверситетської студентської наукової конференції “Досягнення сучасної медицини”, 18–19 квітня 2013 р. // ЛНМУ імені Данила Галицького. — Л., 2013. — 268 с.
48. Матеріали I Міжнародного Українсько-Британського симпозиуму з біоетики, 25–29 вересня 2000 р. — К., 2000.
49. Матеріали Першого Всеукраїнського конгресу з медичного права і соціальної політики, 14–15 квітня 2007 р. — К., 2007. — 94 с.
50. Матеріали Міжнародного симпозиуму “Біоетика на межі III тисячоліття”, 4–7 жовтня 2000 р. — Х., 2000.
51. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17–18 квітня 2008 р., м. Львів / Упор. І. Я. Сенюта, Х. Я. Терешко. — Львів: Медицина і право, 2008. — 352 с.
52. Медичне право України: проблеми становлення та розвитку: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції “Медичне право України: проблеми становлення і розвитку”, 19–20 квітня 2007 р., м. Львів / Упор. І. Я. Сенюта, Х. Я. Терешко. — Л.: Медицина і право, 2007. — 352с.
53. Міжнародний семінар «Етичні аспекти нано- та біотехнологій» // Четвертий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю: Тези доп. — К., 2010. — С. 73–92.
54. Міжнародний (Третій Всеукраїнський) конгрес з медичного і фармацевтичного права, біоетики та соціальної політики, 19–21 квітня 2012 року, м. Київ: Збірник тез доповідей (Науково-практичне видання) / Упор. О. Асман, Р. Ю. Гревцова, А. В. Степаненко. — Київ: КІМ, 2012. — 156с.
55. Міріам... чому ти плачеш? Страждання жінок після абортів / пер. з нім. Ф. Шумиляка; за ред. П. Штесселя. — Львів: Місіонер, 1999. — 136 с.
56. Нагайчук В. І. Клінічна ефективність трансплантації біоактивованих ксенодермотрансплантатів при ранньому оперативному лікуванні опечених / В. І. Нагайчук, Т. Р. Масняк // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4. — № 1. — С. 167–169.
57. Насінник О. Етичний кодекс українського лікаря (Проект) / О. Насінник, Л. Пиріг, С. Вековшиніна, В. Кулініченко. — К.: Сфера, 2002. — 24 с.
58. Невідкладні стани: підручник для студ. вищих мед. навч. закл. III-IV рівнів акредитації / за ред. М. С. Регеди, В. Й. Кресюна. — Л. : Магнолія, 2008. — 844 с.
59. Ней Ф. Шлях центуріона / Ф. Ней, М. Петерс; пер. з англ. З. Городенчук. — Львів:

- Свічадо, 2001. — 112 с.
60. Нищук М. І. Евтаназія — право та безправ'я вибору смерті / М. І. Нищук // *Практ. медицина.* — 1999. — № 1/2. — С. 115.
  61. Ніцше Ф. Так казав Заратустра / Ф. Ніцше; пер. з нім. А. Онишко. — К.: Дніпро, 1993. — 415 с.
  62. Пастер І. П. Дослідження функції активності аденоми прищитоподібної залози людини при органному культивуванні та після ксенотрансплантації щурам з гіпопаратиреозом / І. П. Пастер, І. А. Балла, О. В. Люткевич // *Трансплантологія.* — 2004. — Т.6, № 2. — С. 42–46.
  63. Перший національний конгрес з біоетики, 17-20 вересня 2001 р. Тези доповідей. — К., 2001. — 144 с.
  64. Пиріг Л. А. Медицина і українське суспільство: Збірка медико-публіцистичних праць / Л. А. Пиріг. — К.: [б.в.], 1998. — 472 с.
  65. Плідність — дар і завдання: навчальний посібник з методу розпізнавання плідності / упорядник О. Кука. — Львів: Колесо, 2007. — 348 с.
  66. Пováляєва С. Чи є життя після пологів? / С. Пováляєва // *ПіК.* — 1999. — № 35. — 127 с.
  67. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / В. Ф. Погорілко. — К.: Наук. думка, 1999. — 734 с.
  68. Полюби мене / за ред. Л. Костка. — Львів: ЗУКЦ, 2006.
  69. Полянський І. Ю. Гострі хірургічні захворювання органів черевної порожнини / І. Ю. Полянський, Б. О. Мільков, Ф. В. Гринчук та ін.; за ред. І. Ю. Полянського. — Чернівці: [б.в.], 1999. — 205 с.
  70. Потебенько М. О. Науково-практичний коментатор до Кримінального Кодексу України / М. О. Потебенько, В. Г. Гончаренко. — К.: Форум, 2001. — У 2-х ч. — Особлива частина. — 722 с.
  71. Промова під час надзвичайної консисторії (13 червня 1994 р.) // *Римський оглядач*, 13-14 червня 1994. — С. 5.
  72. П'ятий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 23–25 вересня 2013 р. Тези доп. — К., 2013. — 218 с.
  73. Райс Ф. Психологія підліткового та юнацького віку / Ф. Райс. — СПб: ПІТЕР, 2000. — 342 с.
  74. Розвиток ідей біоетики у європейському контексті: матеріали IV Міжнародного симпозиуму з біоетики, 11–12 травня 2006 р., Київ / Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика, Українська асоціація по біоетиці; упор. С. В. Пустовіт [та ін.]. — К.: Сфера, 2006. — 159 с.
  75. Семінар у медицині та фармації: збірник наук.-метод. праць (на матеріалах наук.-метод. конф., м. Київ, КМАПО ім. П. Л. Шупика, 21–22 жовтня 1999 р.) / МОЗ України, Центр. метод. кабінет з вищої мед. освіти, Київ. мед. акад. післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика; ред. кол.: В. М. Гирін [та ін.]. — К.: [б.в.], 2000. — 200 с.
  76. Соціально-філософські та етичні проблеми медицини: навч. посіб. / за заг. ред. А. П. Алексеєнко, В. М. Лісового. — Х.: Колегіум, 2010. — 340 с.
  77. Соціополіс і нова етика: матеріали наукового симпозиуму з міжнародною участю “Соціополіс в Україні: технології практичної побудови”, 11–13 грудня 2001 р., м. Київ / Упор. та заг. ред. В. Л. Кулініченко / Українська асоціація по біоетиці; Університет ефективного розвитку. — К., 2002. — 138 с.
  78. Тези доповідей 64-ї студентської наукової конференції, 3–4 квітня 2003 р. // *ЛНМУ імені Данила Галицького.* — Львів, 2003. — 426 с.
  79. Тези доповідей 65-ї студентської наукової конференції, 15–16 квітня 2004 р. // *ЛНМУ імені Данила Галицького.* — Львів, 2004. — 564 с.
  80. Терешкевич Г. Т. Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: навч. посібник / Г. Т. Терешкевич. — Львів: Світ, 2008. — 344 с.

81. Трансформація медицини, медичного знання та освіти: філософські та методологічні аспекти. Матеріали науково-практичного семінару, 6 лютого 2008 р. — К.: Сфера, 2008. — 84 с.
82. Третій національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 8–11 жовтня 2007 р. Тези доп. — К., 2007. — 208 с.
83. Турчин І. С. Проблеми трансплантації культур клітин і тканин залоз внутрішньої секреції хворим з різними формами ендокринопатії / І. С. Турчин // Трансплантологія. — 2001. — Т.2, № 1. — С. 6–13.
84. Турчин І. С. Морфологічна характеристика органної культури прищитоподібних залоз новонароджених поросят при ксенотрансплантації / І. С. Турчин, І. І. Дроздович, Л. М. Сидоренко // Трансплантологія. — 2001. — Т. 2. — № 1. — С. 42–49.
85. Турчин І. С. Трансплантація клітин і тканин в Україні / І. С. Турчин, О. С. Ларін, І. І. Дроздович, Л. М. Сидоренко // Трансплантологія. — 2003. — Т. 4. — № 1. — С. 190–193.
86. Українська Радянська Енциклопедія: У 17 т. / гл. ред. М. П. Бажан. — К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії. — Т. 1: А-Богунці, 1959. — 639 с.
87. Фармакологія: підручник / за ред. І. С. Чекмана — К.: Вища школа, 2001. — 598 с.
88. Федак Л. Права Церкви, права держави / Л. Федак // Стосунки між Церквою і державою: протистояння, “стіна розмежування” чи співпраця?: матер. студент. наук.-практ. конф. — Львів, 1998. — С. 18–24.
89. Фіалков Л. Б. Медицина и релігія / Л. Б. Фіалков. — К.: Здоров'я, 1987. — 144 с.
90. Фіалковський В. Дар народжувати / В. Фіалковський. — Львів: Свічадо, 1999. — 216 с.
91. Формування особистості студентів як майбутніх фахівців лікарської справи, працівників охорони здоров'я та інших соціально-орієнтованих установ у контексті біоетики. Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 березня 2003 р. — Львів, 2003. — 194 с.
92. Четвертий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 20–23 вересня 2010 р. Тези доп. — К., 2010. — 236 с.
93. Шауп В. Провідні етичні цінності в діяльності біоетичних комітетів лікувальних установ Європейського Союзу: Курс лекцій / В. Шауп. — Львів: Видавництво УКУ, 2011. — 56 с.
94. Швейцер А. Проблема етики в ходе развития человеческой мысли / А. Швейцер // Благоговение перед жизнью. — М.: Прогресс, 1992. — С. 56–79.
95. Шкраб'юк П. В. «Відродження» / П. В. Шкраб'юк // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. — К.: Наукова думка, 2003. — Т.1 — С. 533
96. American Fertility Society and Medical Research International. In vitro fertilization/embryotransfer in the United States: 1985 and 1986 results from the National IVF/ET Registry // Fertility and Sterility. — 1988. — 49. — P. 212–215. Andronnicof M. L'assistance médicale à la procréation: une illustration des deux faces de la médecine au XX siècle: technicité et déssarroi // Contact, 48 année. — № 175. — 3 trimestre 1996.
97. Baumgärtel F. Sarx / F. Baumgärtel, E. Schweiser, R. Meyer // Grande Lessico del Nuovo Testamento. — Brescia: Paidéia, 1975. — XI. — P. 1265-1398.
98. Beauchamp T. L. Principles of Biomedical Ethics / T. L. Beauchamp, J. F. Childress. — [5 ed.]. — USA: Oxford University Press, 2001. — 454 p.
99. Benjamin H. Introduction / H. Benjamin // Green R., Money J. (Eds.). Transsexualism and Sex Reassignment. — Baltimore: Johns Hopkins, 1969. — P. 1–10.
100. Bentham J. An introduction to the principles of moral and legislations / J. Bentham. — Oxford: Clarendon Press, 1879. — 378 p.
101. Berlinguer G. Questioni di vita / G. Berlinguer. — Torino: Einaudi, 1991. — 365 p.
102. Biopolitica e centralità della persona: atti del congresso Fibip 2008 // Medicina e morale. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 2009. — № 2. — P. 205–368.
103. Blazques N. Bioética fundamental / N. Blazques. — Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1996. — 646 p.
104. Bompiani A. La cosiddetta riguzione embrionale sotto sl profilo assistenziale ed etico / A. Bompiani, L. Guariglia, P. Rosati // Medicina e Morale. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1995. — № 2. — P. 223–258.

105. Caferra V. M. Diritti della persona e stato sociale / V. M. Caferra. — Bologna: Zanichelli, 1987. — 280 p.
106. Callahan D. The Hosting Center. A short and long 15 years / D. Callahan. — New York, 1984. — 523 p.
107. Casini C. Il Parlamento Europeo per uno statuto giuridico dell’embrione umano / a cura di C. Casini. — Roma: Ed. Cinque Lune. — 1989. — 193 p.
108. Casini M. Il diritto alla vita del concepito nella giurisprudenza europea. Le decisioni della Corti costituzionali e degli organi sovranazionali di giustizia / M. Casini. — Padova: CEDAM, 2001. — 386 p.
109. Catechismo della Chiesa Cattolica. Testo integrale e commento teologico / a cura di R. Fisichella. — Casale Monferrato: PIEMME, 1993. — 1280 p.
110. Cauldwell D. O. Psychopathia Transsexualis / D. O. Cauldwell // Sexology. — 1949. — V. 16. — P. 274–280.
111. Cekiera C. Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych / C. Cekiera. — Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1993. — 313s.
112. Chardin P. T. Il fenomeno umano / P. T. Chardin — Brescia: Edizioni Queriniana, 1995. — 304 p.
113. Chiarelli B. Bioetica globale / B. Chiarelli. — Firenze: Angelo Pontecorboli, 1993. — 180 p.
114. Clouser K. D. Critique of Principlism / K. D. Clouser, B. Gert // Journal of Medicine and Philosophy. — 1990. — № 15. — P. 219–236.
115. Clowes B. The Facts of Life: An Authoritative Guide to Life and Family Issues / B. Clowes. — Virginia: Human Life International, 2001. — 448p.
116. Comitato Nazionale per la Bioetica. Identità e statuto dell’embrione umano / Presidenta del Consiglio dei Ministri. Dipartimento per l’Informazione e l’Editoria. — Roma, 22 giugno 1996.
117. Comitato Nazionale per la Bioetica. La sperimentazione dei farmaci. — Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1992. — cap. VI (farmaci orfani).
118. Compagnoni F. (a cura di). Nuovo dizionario di teologia morale / F. Compagnoni, G. Piana, S. Privitera. — [5 ed.]. — Milano: San Paolo Edizioni, 1990. — 1558 p.
119. Concilio Vaticano II. Gaudium et Spes: Costituzione Pastorale, 7 dicembre 1965. — Città del Vaticano, 1965.
120. Conference of European Health Ministers “Organ Transplantation” // appendice il volume di A. Bompiani, E. Sgreccia (a cura di). Trapianti d’organo. — Milano, 1989. — P. 295–305.
121. Congregazione per la Dottrina della Fede. Istruzione su “Il rispetto della vita umana nascente e la dignità della procreazione” Enchiridion Vaticanum, 10. — Bologna: Dehoniane, 1989. — 337 p.
122. Congregazione per Dottrina della Fede. Istruzione Donum Vitae, 22 febbraio 1987. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1987. — 168 p.
123. Conseil l’Europe, Recommendation 1100/1989 sur l’utilisation des embryons et foetus humains dans le recherche scientifique, 2 febbraio 1989 // Medicina e Morale. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1989. — № 2 — P. 397–411.
124. Consiglio Direttivo della società Italiana di medicina legale. Il Documento di Erice sui rapporti della bioetica e della odontologia medica con la medicina legale // Medicina e morale. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1991. — № 4. — P. 561–567.
125. Consiglio d’Europa / Convenzione europea la salvaguardia dei diritti dell’uomo e delle libertà fondamentali, 4.11.1950. — Roma, 1950.
126. Cotta S. Il diritto nell’esistenza. Linee di ontogenetica giuridica / S. Cotta. — [2 ed.]. — Milano: Giuffrè, 1991. — 312p.
127. Council of Europe / Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine, 4 april 1997. — Oviedo. — 1997.
128. Cozzoli M. Il trapianto d’organo nella prospettiva valoriale del dono / M. Cozzoli // Medicina e Morale. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1997. — № 3. — P. 461–473.
129. Cremaschi S. Il concetto di eros in “Le deuxième sexe” di Simone de Beauvoir / S. Cremaschi // AA.VV., Amore e matrimonio nel pensiero filosofico e teologico. — Milano: Vita e Pensiero. — 1976. — P. 34–41.



130. Crick S. J. A basic comparison of the anatomy of the pig heart with normal human structure / S. J. Crick, M. N. Sheppard, S. Y. Ho, L. Gebstein, R. H. Anderson // *Journal of Anatomy*. — 1998. — V.193 (Pt 1). — P. 105–119.
131. Cuer P. Quelques considérations éthiques, notamment sur l'identité lors de xénotransplantations / P. Cuer // *Path Biol. (Paris)*. — 2000. — 48. — P. 426–428.
132. D'Agostino F. Bioetica e diritto / F. D'Agostino // *Medicina e Morale*. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1993. — № 4. — P. 675–691.
133. D'Agostino F. L'approccio morale al diritto / F. D'Agostino // *Scritti in onore di Angelo Falzea*. — Milano: Giuffrè, 1991. — V. I. — P. 219–242.
134. Dawson K. J. The storage of human embryos / K. J. Dawson // *Human Reproduction*. — 1997. — V. 12. — P.6–7.
135. Declaration of Helsinki // World Medical Assotiation, Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects, June 1964. — Helsinki (Finland). — 1964. — P. 373–374.
136. Declaration universelle sur le genome humain et les droits de l'homme // *Medicina e Morale*. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1998. — № 1. — P. 113–131.
137. Deczewski J. Los dziecka poczętego / J. Deczewski // *W imieniu dziecka / pod red. W. Galkowskiego, I. J. Guli*. — Lublin: KUL, 1991. — S. 45–55.
138. Di Meo A. Bioetica / A. Di Meo, a cura di C. Mancina. — Bari: Sagittari Laterza, 1989. — 335 p.
139. Dichiarazione sulla produzione e sull'uso scientifico e terapeutico delle cellule staminali embrionali umane // Pontificia Accademia per la vita. — Città del Vaticano: Liberia Editrice Vaticana, 2000. — 24 p.
140. Dichiarazione sull'eutanasia // Sacra Congregazione per la Dottrina della Fede, 5 maggio 1980. — Roma: Paoline, 1980. — 6 p.
141. Dichiarazione suppletiva di alcuni membri del CNB // Comitato Nazionale per la Bioetica, Identità e statuto dell'embrione umano, 22 giugno 1996. — Roma. — 1996. — P. 31–34.
142. Directiva 98/44/CE sulla protezione giuridica delle invenzioni biotecnologiche// *Medicina e Morale*. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1999. — № 4. — P. 169–173.
143. Einstein A. Pensieri degli anni difficili / A. Einstein. — Torino: Boringhieri, 1965. — 258 p.
144. Engelhardt H. T., Jr. Manuale di bioetica / H. T., Jr. Engelhardt. — Milano: Il Saggiatore, 1999. — 564 p.
145. Faggioni M. P. Il trapianto di gonadi. Storia e attualità / M. P. Faggioni // *Medicina e Morale*. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1998. — № 48. — P. 15–46.
146. Fagone N. Il problema dell'inizio della vita del soggetto umano / N. Fagone // *L'aborto: riflessioni di studiosi cattolici / a cura di E. Sgreccia* — Milano: Vita e Pensiero. — 1975. — P. 23–31.
147. Farri V. I fondamenti etici dello sviluppo / V. Farri // *Acta Philosophica*. — 1992. — № 38. P. 181–186.
148. Fenigsen R. Eutanazja — śmierć z wyboru? / R. Fenigsen — Poznań: W drodze, 1994. — 178 s.
149. Finnis J. Legge naturale e diritti naturale / J. Finnis. — Torino: Giappichelli, 1996. — 470 p.
150. Gas Z. Profilaktyka uzależnień / Z. Gas. — Warszawa: WSiP, 1993. — 155 p.
151. Giovanni Paolo II. Fides et Ratio / Giovanni Paolo II / Lettera enciclica circa i rapporti tra fede e ragione, 15.10.1998. — Milano: Piemme, 1998. — 168 p.
152. Giovanni Paolo II. Discorso ai partecipanti al XVIII Congresso Internazionale della Transplantation Society, 28 agosto 2000 / Giovanni Paolo II // *Avvenire*. — Roma, 2000. — P. 2–4.
153. Giovanni Paolo II. Lettera Apostolica Salvifici Dolosis, 11 febbraio 1984 / Giovanni Paolo II. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1984. — 60 p.
154. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica Evangelium Vitae, 25 marzo 1995 / Giovanni Paolo II. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995. — 192 p.
155. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica Veritatis splendor, 6 agosto 1983 / Giovanni Paolo II. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1983. — 96 p.

156. Gismondi G. *Etica fondamentale della scienza* / G. Gismondi. — Assisi (Italia): Cittadella Editrice, 1997. — 222p.
157. Gormally L. *La dignità umana: il punto di vista cristiano e laicista La cultura della vita: fondamenti e dimensioni* / L. Gormally // Pontificia Accademia per la Vita. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2000. — P.49–65.
158. Gracia D. *Fundamentos de bioética* / D. Gracia. — Madrid: Eudema, 1989. — 605 p.
159. Grinberg L. *Identità e cambiamento* / L. Grinberg, R. Grinberg. — Roma: Armando, 1992. — 272 p.
160. Guardini R. *La fine dell'epoca moderna* / R. Guardini. — Brescia: Morcelliana, 1993. — 232 p.
161. Häring B. *Etica medica* / B. Häring. — Roma: Paoline, 1977. — 216 p.
162. Hauerwas S. *Suffering Presence. Theological Reflections on Medicine, the Mentally Handicapped and the Church* / S. Hauerwas. — Notre Dame (Indiana): University of Notre Dame Press, 1986. — 221 p.
163. Hauerwas S. *Vision and Virtue: Essays in Christian Ethical Reflection* / S. Hauerwas. — Notre Dame (Indiana): University of Notre Dame Press, 1974. — 264 p.
164. Horkheimer M. *Dialettica dell'Illuminismo* / M. Horkheimer, T. Adorno. — Torino: Einaudi, 1979. — 233 p.
165. Horkheimer M. *Eclisse della ragione. Critica della ragione strumentale* / M. Horkheimer. — Torino: Einaudi, 1979. — 322p.
166. Huber C. *Limiti della validità del sapere scientifico* / C. Huber // Lineamenti di etica della sperimentazione clinica / a cura di A. G. Spagnolo, E. Sgreccia. — Milano: Vita e Pensiero, 1994. — P. 29–38.
167. Humphrey J. *The International Law of Human Rights in the Middle Twentieth Century // The Present State of International Law and Other Essays* / ed. M. Bos. — New York: Springer Science+Business Media, 1973. — P.75–105.
168. *Identità e statuto dell'embrione umano* / Pontificia Accademia Pro Vita. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1988. — 304 p.
169. *Il Decreto Ministeriale 18 marzo 1998: Linee guida di riferimento per l'istituzione e il funzionamento dei Comitati etici.* — Gretschi-Unitas, 28 maggio 1998. — № 122.
170. Imielinski K. *Zarys seksuologii i seksiatrii* / K. Imielinski. — Warszawa: Państw. Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1982. — 324s.
171. Introna F. *Il codice di deontologia medica correlato a leggi e documenti* / F. Introna, M. Tantalò, A. Coiafigli. — Padova: CEDAM, 1992. — 433 p.
172. Jan Paweł II. *Liberalizacja narkotyków? Refleksje duszpasterskie* / Jan Paweł II. // *W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej.* — Tarnów: Biblos, 1988. — 668 p.
173. Jelardi A. *Giuseppe Moscati e la scuola medica sannita del Novecento* / A. Jelardi. — Benevento: Edizioni Realtà Sannita, 2004. — 303p.
174. Jonsen A. R. *The birth of Bioethics* / A. R. Jonsen. — New York: Oxford University Press, 1998. — 448 p.
175. Kelsen H. *La dottrina pura del diritto* / H. Kelsen, M. Losano. — Torino: Giulio Einaudi Editore, 1966. — 420p.
176. Kuby Gabriele. *Die Gender Revolution — Relativismus in Aktion* / G. Kuby. — Kisslegg: Fe-Medien, 2007. — 160p.
177. *La Dichiarazione di Helsinki: Principi etici per la ricerca medica che coinvolge i soggetti umani, giugno 1964* // Associazione Medica Mondiale. — Helsinki, 1964.
178. *La prospettiva degli xenotrapianti: Aspetti scientifici e considerazioni etiche* / Pontificia Accademia Pro Vita. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2001. — 56p.
179. *La salute riproduttiva dei rifugiati: Una nota per le conferenze episcopali* / Pontificio Consiglio per la Pastorale della Salute, Pontificio Consiglio per la Pastorale per i Migranti e gli Itineranti, Pontificio Consiglio per la Famiglia. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2001. — 96p.
180. *Le norme della Convenzione sui diritti dell'uomo e la biomedicina (Oviedo, 04.04.1997)* // *Medicina e morale.* — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1997. — № 1. — P. 128–149.
181. *Letter from Civitas // The Chronicle of Higher Education, September 1998. Menache's Andre article in WHO Bulletin.* — 1999. — V.77. — № 1.
182. Lucas R. *Bioetica per tutti* / R. Lucas. — Milano: Edizioni San Paolo,

2002. — 184 p.
183. Lurie P. Unethical trials of intervention to reduce perinatal transmission of the human immunodeficiency virus in developing countries / P. Lurie, S. M. Wolfe // *NEJM*. — 1997. — № 12. — P. 337–352.
184. Marcel G. Du refus á l'invocation / G. Marcel. — Paris: Gallimard, 1948. — 326 p.
185. Marcel G. Homo viator. Prolégomènes a une métaphysique de l'espérance / G. Marcel. — Paris: Aubier-Ed. Montaigne, 1944. — 257 p.
186. Marella O. Gianna Molla nata Beretta. Curriculum vitae. Documenti e Testimonianze / O. Marella. — Bologna: Ed. Scuola Grafica della Città dei Ragazzi di Padre Marella, 1963. — 27 p.
187. Maritain J. Ragione e ragioni. Saggi sparsi / J. Maritain. — Milano: Vita e Pensiero, 1982. — 288 p.
188. May W. The Physicians Covenant. Images of the Healer in Medical Ethics / W. May. — Philadelphia: Westminster Press, 1983. — 204 p.
189. Melchiorre V. Il corpo / V. Melchiorre. — Brescia: La Scuola, 1984. — 244 p.
190. Melina L. Corso di bioetica / L. Melina. — Casale Monferrato: PIEMME, 1996. — 299 p.
191. Melina L. Riconoscere la vita. Problematiche epistemologiche della bioetica / L. Melina // *Quale vita? La bioetica in questione*. — Milano: Mondadori, 1998. — P. 145–178.
192. Merleau-Ponty M. La struttura del comportamento / M. Merleau-Ponty, A. Waelhens. — Milano: Bompiani, 1963. — 366 p.
193. Minacori R. Consenso, “privacy” e ricerca medica / R. Minacori, A. Spagnolo // *Medicina e Morale*. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1997. — № 4. — P. 43–51.
194. Montgomery J. Health care law / J. Montgomery. — Oxford: Oxford University Press, 1997. — 371 p.
195. Mouroux J. Sens chrétien de l'homme / J. Mouroux. — Paris: Aubier, 1945. — 247 p.
196. Nanni G. Microallocazione delle risorse: il punto di vista del chirurgo / G. Nanni // a cura di E. Sgreccia, A. Spagnolo. *Etica allocazione della risorse in sanità*. — Milano: Vita e Pensiero, 1996. — P. 148–156.
197. Nuyens F. L'évolution de la psychologie d'Aristote / F. Nuyens. — Louvain: Éditions de l'Institut supérieur de philosophie, 1973. — 353 p.
198. Paolo VI. Lettera Enciclica *Humanae Vitae*, 25 luglio 1968 / Paolo VI. — Città del Vaticano, 1968. — 60 p.
199. Parlamento Europeo Risoluzione n.24/79 sulle banche di organi // D. Chiassi. Servizio studi Camera dei Deputati, XII Legislatura — Indagine Conoscitiva sui Trapianti n.16, XII legislatura, febbraio 1996. — P. 23–34.
200. Pascual F. Modelli della Bioetica / F. Pascual. — Roma: Ateneo Pontificio Regina Apostolorum, 2005. — 144 p.
201. Pellegrino E. D. A philosophical basis of medical practice. Toward a philosophy and ethics of the healing professions / E. D. Pellegrino, D. C. Thomasma. — New York: Oxford University Press, 1981. — 341 p.
202. Pellegrino E. D. For the patient's good. The restoration of beneficence in health care / E. D. Pellegrino, D. C. Thomasma. — New York: Oxford University Press, 1988. — 240 p.
203. Pellegrino E. D. Per il bene del paziente. Tradizione e innovazione nell'etica medica / E. D. Pellegrino, D. C. Thomasma. — Cinisello Balsamo: San Paolo Edizioni, 1992. — 410 p.
204. Pellegrino E. D. Prefazione. Bioetica: necessità di un fondamento filosofico e teologico / E. D. Pellegrino // *Fondamenti di metabioetica cattolica* / a cura di G. Russo. — Roma: Dehoniane, 1993. — 176 p.
205. Pellegrino E. D. The Virtuous Physician, and the Ethics of Medicine / E. D. Pellegrino // *Virtue and Medicine. Explanation in the Character of Medicine* / a cura di E. Shelp. — Dordrecht, Boston and Lancaster: D. Reidel Publishing, 1985. — V. 17. — P. 237–255.
206. Pelucchi G. Una vita per la vita. Gianna Beretta Molla / G. Pelucchi — Milano: Edizioni Paoline, 1989. — 149 p.
207. Perico G. La sperimentazione scientifica sugli animali. La vivisezion / G. Perico // *J. Med. Ethics*. — 1983. — № 9. — P. 45–65.
208. Pessia A. Personalismo e ricerca in bioetica / A. Pessia // *Medicina e Morale*. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1997. — № 3. — P. 443–459.
209. Pio XII. Discorsi ai medici / a cura di F. Angelini. — Roma: Orissonte Medico, 1960. — 725 p.
210. Policar M. Fertility control: medical aspects / M. Policar // *Encyclopedia of Bioethics* / Reich

- W.T. (editor).— New York, 1995. — V. 2. — P. 825–827.
211. Półtawska W. Samo życie / W. Półtawska. — Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2004. — 201 s.
  212. Popper K. Grande dialogo / K. Popper, J. Eccles // L'io e il suo cervello. — Roma: Armando, 1982. — V. 3. — P. 156–173.
  213. Potter V. R. Bioethics: the Science of Survival / V. R. Potter // Perspectives in biology and medicine. — 1970. — № 14. — P. 23–48.
  214. Potter V. R. Global Bioethics. Building on the Leopold Legacy / V. R. Potter. — Michigan: Michigan State University Press, 1988. — 203p.
  215. Potter V. R. Informed consent issues in international research concerns / V. R. Potter // Cambridge Q. Healthcare Ethics. — 1996. — № 5 (2). — P. 237–243.
  216. Privitera S. Sulla fenomenologia della prassi etico scientifica / S. Privitera // Rivista di teologia morale. — 1988. — №2. — P. 77–98.
  217. Privitera S. Epistemologia bioetica / S. Privitera // Dizionario di bioetica / a cura di S. Leone, S. Privitera. — Bologna-Acireale: EDB-ISBN, 1994. — P. 49–57.
  218. Reale G. Il pensiero occidentale dalle origini ad oggi / G. Reale, D. Antiseri. — Brescia: Editrice LA SCUOLA, 1983. — 833 p.
  219. Reich W. T. The World Bioethics. The struggle over its Earliest meanings / W. T. Reich // Kennedy institute of Ethics Journal. — 1995. — № 5. — № 1. — P. 45–56.
  220. Reich W. T. (editor). Encyclopedia of Bioethics: 5 Vol. / W. T. Reich. — 1-st edition. — New York: The Free Press, 1978. — V. I. — 1933 p.
  221. Reich W. T. (editor). Encyclopedia of Bioethics (revised edition): 5 Vol. / W. T. Reich. — 2-nd edition. — New York: Simon & Schuster (MacMillan), 1995. — 2950 p.
  222. Reichlin M. Il concetto di “beneficence” nella bioetica contemporanea / M. Reichlin // Medicina e Morale. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1995. — № 45. — P. 33–58.
  223. Rieben R. Detection, immunoabsorbtion, and inhibition of cytotoxic activity of anti-aGal antibodies using newly developed substances with synthetic Galal-3Gal disaccharide epitopes / R. Rieben, E. von Allmen, E. Korchagina, U. Nydegger et al. // Xenotransplantation. — 1995. — 2. — P. 98–106.
  224. Riflessioni sulla clonazione / Pontificia Academia Pro Vita. — Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1997. — 24p.
  225. Ross D. The right and the good / D. Ross. — Oxford: Oxford University Press, 2002. — 183 p.
  226. Rosselli A. La medicina e le scienze della vita / A. Rosselli // Storia delle scienze / a cura di E. Agazzi. — Roma: Città Nuova, 1984. — P. 93–113.
  227. Russo G. Bilancio di Venticinque Anni di Bioetica / G. Russo. — Leumann (Torino): ElleDiCi, 1997. — 144p.
  228. Sacred Congregation for the Doctrine of the faith: Declaration on euthanasia. — London: Catholic Truth Society, 1980. — 162p.
  229. Salvino L. Śmiertelnie chory / L. Salvino. — Kraków: WAM, 2000. — 108 s.
  230. Sass H. M. Fritz Jahr's 1927 concept of bioethics / H. M. Sass // Kennedy Institute of Ethics Journal. — 2007. — 17(4), Dec. — P.279–295.
  231. Scarpelli U. L. Etica senza verità / U. L. Scarpelli. — Bologna: Il Mulino, 1982. — 358 p.
  232. Scheler M. Nature et formes de simpatie / M. Scheler. — Paris: Payot, 2003. — 496 p.
  233. Seppala M. The world collaborative report on in-vitro fertisation and embryo replacement: current state of the art in January 1984 / M. Seppala // Annals of the New York Academy of Sciences. — 1985. — № 442. — P. 558–563.
  234. Sgreccia E. Valori morali per la salute dell'uomo / E. Sgreccia // Rassegna di Teologia. — Vicenza: Uomo e salute. — 1979. — 5. — P. 390–396.
  235. Sgreccia E. (a cura di). Bioetica e formazione / E. Sgreccia, M. L. Di Pietro. — Milano: Vita e Pensiero, 2000. — 196p.
  236. Sgreccia E. Etica dell'ambiente / E. Sgreccia, B. Fisso // Medicina e Morale. — Roma: UCSC Facoltà di Medicina e Chirurgia A. Gemelli, 1997. — № 3. — P. 77–90.
  237. Sgreccia E. La risposta nella trascendenza // Scienza ed etica: quali limiti? / a cura di J. Jacobelli. — Roma, 1990. — P.163–173.
  238. Singer P. Etica pratica / P. Singer. — Napoli: Liguori, 1989. — 236 p.

239. Singer P. Ripensare la Vita / P. Singer. — Milano: Il Saggiatore, 2000. — 239 p.
240. Spaccapelo N. (a cura di). Comprendere e Essere / B. Lonergan; a cura di N. Spaccapelo. — Roma: Citta` Nuova, 1993. — 402p.
241. Spaenan R. La responsabilità personale e il suo fondamento / R. Spaenan // *Etica teleological o etica deontological? Un dibattito al centro della teologia morale odierna.* — Roma, 1983. — P. 37–49.
242. Spagnolo A. G. Trent'anni di Bioetica / A. G. Spagnolo // *Camillianum.* — 2001. — № 1.— P. 12–21.
243. Spagnolo A. G., Sgreccia E. Prelievi di organi e tessuti fetali a scopo di trapianto. Aspetti conoscitive istanze etiche // *Trapianti d'organo / a cura di A. Bompiani, Sgreccia E.* — Milano: Vita e Pensiero, 1989. — P.47–84.
244. Spinsanti S. Il corpo nella cultura contemporanea / S. Spinsanti. — Brescia: Queriniana, 1990. — 166 p.
245. Spinsanti S. Etica bio-medica / S. Spinsanti. — Milano: Edizioni Paoline, 1988. — 232 p.
246. Tettamanzi D. Interventi embrioni/feti umani / Tettamanzi D. // *La Famiglia.* — 1986. — № 120. — P. 33–38.
247. The Belmont Report. Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subject of Research // *The National Commission for the protection of human subjects of biomedical and behavioral research.* — 1979. — № 18. — P. 56–67.
248. Torrelli M. Le médecin et les droits de l'homme / M. Torrelli, J. Guiran. — Paris: Berggr-Lévraut, 1983. — 466p.
249. Toulmin S. How Medicine saved the Life of Ethics / S. Toulmin // *Perspectives in Biology and Medicine.* — 1982. — № 25. — P. 193.
250. Vanni Rovighi S. Elementi di filosofia / S. Vanni Rovighi. — Brescia: La Scuola, 2013. — V. 3. — 288 p.
251. Veatch R. M. Consent, confidentiality and research / R. M. Veatch // *The New England Journal of Medicine.* — 1997. — 336 (12). — P. 869–870.
252. Viafora C. Vent'anni di bioetica: idee, protagonisti, istituzioni / C. Viafora, A. Bondolfi. — Padova: Fondazione Lanza, 1990. — 462p.
253. Villa L. Etica e deontologia della sperimentazione / L. Villa. — Torino: Einaudi, 1979.
254. Wilson E. O. Sociobiology: the new synthesis / E. O. Wilson. — Cambridge: Harvard University Press, 2000 – 697p.

#### **Интернет-джерела**

255. Гайдіна Ю. Трішки не перші: Юні футболісти змагалися на “Кубок Націй Данон” // *Сотня (Интернет-газета), 24 травня 2011 [Електронний ресурс].* — Режим доступу: URL: <http://100.sumy.ua/index.php/news1/sport/3960>.
256. Красовський К. Заборона тютюнової реклами в Україні // *Центр здоров'я ГУ ОЗ Чернівецької ОДА, 20 травня 2011 [Електронний ресурс].* — Режим доступу: URL: <http://archive-ua.com/page/83291/2012-07-07/http://www.guoz.cv.ua/2011/05/20/zaborona-tyutyunovoyi-reklami-v-ukrayin.html>.
257. Чорновіл Т. Королям чорного Мальборо потрібні діти-курці // *Українська правда, 14 березня 2011 [Електронний ресурс].* — Режим доступу: URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/03/14/6012869/>.
258. Good Clinical Practice. Directive 75/318/EEC as amended, January 1997 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: [ec.europa.eu/health/files/eudralex/vol-10/3cc1aen\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/health/files/eudralex/vol-10/3cc1aen_en.pdf).
259. Parkins K. Animal to human transplants a creation of Frankenstein's monster / K. Parkins. — July 1999 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://www.heureka.clara.net/gaia/x-trans.htm>.
260. Russell W. M. The principles of humane experimental technique / W. M. Russell, R. L. Burch. — London: Methuen & Co. LTD, 1959. [Reissued: Universities Federation for Animal Welfare, Herts (England). — 1992] [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: [http://altweb.jhsph.edu/publications/humane\\_exp/het-toc.htm](http://altweb.jhsph.edu/publications/humane_exp/het-toc.htm).